

Nəğiyeva Cənnət

**HƏSƏN BƏY
ZƏRDABİNİN ARXIVI**

Elmi redaktoru: Mehri Məmmədova.

Bakı – 2008

HƏSƏN BƏY ZƏRDABİNİN ARXİVİ HAQQINDA

Azərbaycan MEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Azərbaycan, Orta Asiya və Yaxın Şərq xalqları klassiklərinin nadir əlyazmaları, divanları, qədim çap kitabları, tarixi, ədəbi və elmi əhəmiyyəti olan müxtəlif sənəd və fərmanlarla bərabər, xalqımızın XIX-XX əsrlərdə yaşamış görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin, şair və yazıçılarının şəxsi fondları da saxlanılır.

Əlyazmalar İnstitutunda M.F.Axundov, A.Bakıxanov, R.Əfəndiyev, M.T.Sidqi, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, M.S.Ordubadi, C.Cabbarlı, Ü.Hacıbəyov, Çəmənzəminli və başqaları ilə bərabər milli mətbuatımızın banisi, görkəmli maarifçi, təbiətşünas alim, Həsən bəy Məlikov Zərdabinin də şəxsi arxivi mühafizə olunur.

Lakin çox böyük təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, Həsən bəy Zərdabinin Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan arxiv materialları içərisində bu görkəmli alim və jurnalistin M.F.Axundova rus dilində göndərdiyi məktubun yeganə avtoqrafı, «Quyruq doğdu, çillə çıxdı» adlı məqaləsinin əlyazması və bir neçə avtoqraf sənədlərindən başqa əsərlərinin heç bir əlyazması bizə gəlib çatmamışdır. Burada Həsən bəy Zərdabinin həyatı, tərcümeyi-halı, təhsili, ictimai və elmi fəaliyyətinə dair rəsmi sənədlər, dövrünün bir sıra ictimai xadimləri, alim, şair və ədəbi simaları ilə olan yazışmaları, xatirələr məqalələr, teleqrammlar və fotosəkillər mühafizə olunur. Ümumiyyətlə, Həsən bəy Zərdabinin şəxsi fondunda olan sənədlərin miqdarı 200-dən bir qədər artıqdır.

Həsən bəy Zərdabinin həyat və fəaliyyətini düzgün işıqlandırmaq üçün əlimizdə müəllifin iki tərcümeyi-halı vardır. Bunlardan birincisi görkəmli Azərbaycan pedaqoqu

Fərhad Ağazadə tərəfindən 96 vərəqdən ibarət azərbaycanca yazılmış «Həsən bəy Məlikov Zərdabinin tərcümeyi-halı» (s.v.20, 22), ikincisi və ən mükəmməli isə Həsən bəyin həyat yoldaşı, qocaman müəllimə Hənifə xanımın həyatının son illərində rus dilində yazdığı Həsən bəy Məlikov Zərdabinin tərcümeyi-halıdır. Bu tərcümeyi-hallarda bəzi fərqli fikirlər olsa da, bu iki tərcümeyi-halın məzmun və mənası biri-digərini tamamlayır.

Həsən bəy Zərdabinin təhsilinə dair sənədlər içərisində 1859-1860-cı illərdə Tiflis gimnaziyasında oxuduğu zaman ona verilən üç qiymət vərəqəsi, bir attestat, şəhadətnamələr və iki diplom vardır. Attestat Həsən bəy Zərdabiyə 25 iyul 1865-ci ildə Moskva Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiyyat şöbəsini əla qiymətlə bitirdiyinə görə verilmiş, (s.v.112), şəhadətnamələr isə təhsil aldığı məktəblər, işlədiyi yerlər və aldığı mükafatlar haqqında məlumatlar verir. Burada görkəmli maarifçinin elmi fəaliyyətini təsdiq edən iki mühüm vəsiqə də diqqətə layiqdir. Bunlar Həsən bəy Zərdabiyə Tiflisdə açılmış Qafqaz Kənd Təsərrüfatı cəmiyyəti tərəfindən 12 noyabr 1889-cu il tarixində daha bol balıq tutmaq üçün alimin etdiyi elmi kəşflərinə və Zaqafqaziya şəraitində yemlik ot, arpa, buğda və samanın yüksək keyfiyyətini əldə etdiyinə görə verilmiş dərəcəli diplomlardır (s.v.117).

Həsən bəy Zərdabi xalq kutluları içərisində müasir elm və mədəniyyətin, xüsusilə kənd təsərrüfatı elminin müasir nailiyyətlərini daha geniş surətdə yaymaq, cəhalət və dini xurafat ilə mübarizəni qüvvətləndirmək, realist və satirik ədəbiyyatı intişar etdirmək, öz dövründə baş verən mühüm siyasi hadisələrlə xalqı qısa da olsa xəbərdar etmək üçün «Əkinçi» qəzetinin nəşrinə başlamaq qərarına gəlir Bunun üçün o böyük bir təkidlə bu haqda Qafqaz canişinin müraciət edir, və rədd cavabı alır. Lakin yüksək məqamlardan aldığı rədd cavabları böyük maarifpərvər və ictimai xadim Həsən bəyi ruhdan salmır. Onun şəxsi

arxivində «Əkinçi» qəzetinin nəşrindən ötrü çəkdiyi böyük zəhmət və çətinlikləri əks etdirən 1873 və 1874-cü illərdə Qafqaz Sensura Komitəsi sənədlərinin əsl mühafizə olunur. Bu sənədlərin birində -1873-cü ilin iyul ayında Qafqaz canişininin baş idarəsi tərəfindən Qafqaz senzura komitəsinə göndərilən təliqədə deyilir ki, Bakı realni məktəbinin müəllimi H.B.Məlikov Bakı qubernatoruna müraciət edərək, bu il sentyabrın 1-dən Bakıda Azərbaycan dilində «Əkinçi» adlı bir qəzet nəşr edilməsinə icazə verilməsini istəyir. Qəzetin yoxlanmasını qubernatorun idarəsində işləyib Azərbaycan dili ilə tanış olan məmurlardan birinə tapşırmaq olar (s.v.119).

Azərbaycan dində nəşr olunmasına mane olmaq üçün Qafqaz Sensura Komitəsi «baş məqalə» sözünə bəhanə edərək yazır ki, elmi məqalələr yalnız əhəlinin iqtisadi və ən yaxın mülki məsələlərinə aid olmalıdır. Dəbdə olan siyasi görüşlərlə, yaxud müasir həyatın bütün quruluşunu müzakirə etmək cəhdlərinə yol verilməməlidir. Yalnız yerli ehtiyac və tələblərə həsr olunmuş «baş məqalələr» verilə bilər. Cənab Məlikovun nə düşündüyünü bilmədiyimiz üçün qəzetin bütün proqramı haqqında rəy söyləməkdə çətinlik çəkirik (s.v.118).

Lakin yorulmaz bir mübariz olan Həsən bəy Zərdabi bütün bu çətinliklərə baxmayaraq müxtəlif vasitələrlə arzusuna yol açmış, «Əkinçi» qəzetinin birinci nömrəsini 1875-ci ilin 22 iyulunda nəşr etdirməyə nail olmuşdur. Hal-hazırda Əlyazmalar İnstitutunda qəzetinin 1875, 1876 və 1877-ci illərə aid əksər nüsxələri və qəzetin bütün başqa nüsxələrinin fotosurətləri saxlanılır.

«Əkinçi» qəzeti fəaliyyətə başladığı ilk gündən dövrün bütün qabaqcıl simalarını, ziyalıları öz ətrafında sıx birləşdirə bilmişdir. Bir sözlə, «Əkinçi» Azərbaycan xalqının istək və arzularını böyük bir həvəslə ifadə etməyə başlamışdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən «Əkinçi»yə göndərilən məktublar qəzetin tarixi fəaliyyətini öyrənmək baxmaqdan çox

maraqlıdır.

Şəxsi fondada «Əkinçi»nin baş redaktoru Həsən bəy Zərdabiyə göndərilən məktublar içərisində M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani, F.Ağazadə, Əhsənül-qəvaid, N.Vəzirov, Əsgər ağa Gorani, Həsən Əlqədari və başqa görkəmli alim, yazıçı, şair, jurnalist, pedaqoq və tarixçilərin elmi müsahibə tərzində yazdıqları məktub və məqalələri vardır. Burada eləcə də Həsən bəylə məktublaşan, Peterburq, Moskva, Tiflis, İrəvan, Gəncə və başqa şəhərlərdə yaşayan azərbaycanlı, rus, gürcü dostlarının müxtəlif mövzularda yazdıqları çoxlu məktubları saxlanılır.

Arxivdə saxlanan Həsən bəy Zərdabi ilə M.F.Axundovun yazışmaları və Mirzə Fətəlinin «Əkinçi» qəzetinin redaktoruna Azərbaycan və rus dillərində göndərdiyi iki məktub ictimai fikrin inkişafı nöqtəyindən böyük əhəmiyyətə malikdir. Geniş xalq kütlələrinin mənafəcini müdafiə edən və onu mədəniyyətə, tərəqqiyə çağıran Həsən bəy Mirzə Fətəliyə rusca yazdığı məktubda öz maarifçi görüşlərini aydın bir surətdə ifadə edirdi. Bu məktubda o deyirdi ki, zənn etməyin ki, xalq maarifinə balaca bir məqalə, yaxud pyes yazmaq ilə nail olmaq mümkündür. Xeyr, bunun əziyyəti sizin fikirləşdiyinizdən daha çoxdur. Bunun üçün bir və hətta onlarla rəhbərin həyatı və əməyi belə azdır. Bəlkə sizi bir sual düşündürür ki, nə üçün başqası yox, məhz siz, həm də müftə zəhmət çəkəsiniz və «sağ ol» eşitməyə də ümidiniz olmaya. Əgər belədirsə, mən bunu deməyi lazım görürəm ki, söhbət xalqa, maarifə məhəbbətdən gedəndə belə bir sual artıqdır. Öz həyatını xalqın, həm də savadsız xalqımızın maariflənməsinə həsr edən adamı belə fikirlər dayandırmamalıdır, o mükafatını öz varlığında tapıb, öz vicdanını təmizləyir (s.v.23).

Mirzə Fətəli 1 yanvar 1877-ci ildə «Vəkili-naməlum» imzasilə göndərdiyi məktubda Həsən bəy Zərdabinin məktubuna cavab olaraq məktəb şəbəkələrinin, qəzet abunə-

çilərinin çoxalması haqqında öz mülahizələrini bildirir və xalqın mədəni tərəqqisindən ötrü birinci növbədə ümumi təhsilin zəruriliyindən bəhs edərək deyir: «Sənin muradın o vaxt kamala yetər ki, bizim hətta çobanlarımız da oxumaq, yazmaq bilələr və ünas tayfamız da oxumaq bilər».

Arxivdə saxlanılan başqa bir sənəddə isə Mirzə Fətəli Axuntov rus dilində yazdığı məktubda qəzet dilinin ədəbi, səlis və aydın olmasını tələb edir. O, burada «Əkinçi» qəzetini Azərbaycan dilinin saflığı uğrunda mübarizə aparmağa çağıraraq, bu dilin düzgün yazı, orfoqrafiya qaydalarına riayət olunmasını qəzetin başlıca vəzifələrindən biri hesab edir.

Arxivində «Əkinçi» qəzetinin fəal iştirakçılarından biri olan S.Ə.Şirvaninin «Müəllimi görkəmli maarifçinin xeyrixah, müdərrisi aləmpənah, alişan Həsən bəyə» müraciəti ilə başlayan məktubun və «Cəfər, ey qönçeyi-gülüstanım» misrası ilə başlayan oğluna xitabən yazdığı uzun mənzum öyüdün avtoqrafları vardır. Bu məktub və öyüd 1876-cı ildə Şamaxıda yeni üsul ilə açılmış məktəbə cəhalətpərəst və avam adamların xor gözlə baxmalarına qarşı yazılmışdır.

Seyid Əzim bu yeni açılmış məktəbə ilk olaraq öz oğlu Cəfəri göndərir. Həsən bəyə göndərilən məktubda xahiş olunur aşağıda bəhs olunan təzə əhvalatdan xəbərdar olasınız. Əgər məqalə və öyüd xoşuna gəlsə, bu gələn qəzətdə çap edəsiniz. Çünki Şamaxı uyezdidin bir neçə başçısı bir qədər pul cəm edərək qubernator Staroselskinin icazəsilə Quberniski ruhani məclisinin təhdi-nəzarətində bir məktəb açıblar. Avam camaat arasında baş verən vahiməni aradan götürmək üçün Azərbaycan dilində çox asan ibarələr ilə bir dərslik yazmışam, həmən kitabdan bu bir neçə şeiri məktubuma əlavə edərək, xidmətinizə göndərdim ki, çap edəsiniz.

Sənədlər içərisində «Əkinçi» qəzetinin fəal iştirakçısı, dövrün, qabaqcıl ziyalılarının biri olan Əsgər Ağa

Adıgözəlov Goraninin Həsən bəy Zərdabiyə göndərdiyi maraqlı bir məktubu da diqqəti cəlb edir. 1870-ci illərdə yazılmış bu məktubda Gorani Gəncədə öz xərci ilə jurnal çıxarmaq niyyətində olduğu haqda məlumat verir. Əsgər Ağa Gorani yazır: «Çox təəssüf edirəm ki, qarşıda başlanacaq imtahanlar mənə imkan vermədi ki, coğrafiyanın (çox güman ki, coğrafiya dərsliyi nəzərdə tutulur) tərcüməsini qurtarım. Gələn il institutda kursu bitirdikdən sonra Gəncədə öz ana dilimizdə bir məcmuə nəşr etməyə çox böyük arzum vardır. Məcmuənin çıxarılmasının bütün xərcini öz öhdəmə götürürəm».

Təəssüf ki, Əsgər Ağa Goraninin çıxarmaq istədiyi məcmuənin sonrakı talei bizə məlum deyildir.

Görkəmli Azərbaycan pedaqoqu Fərhad Ağazadə Bakıda çağrılan birinci Azərbaycan müəllimlər qurultayına hazırlıq məsələlərinə dair tərtib etdiyi proqramdan danışdığı bir məktubunda Həsən bəy Zərdabinin rəyini bilmək istəyir. Məktublar içərisində «Əkinçi» qəzetinin fəal iştirakçılarından biri olan jurnalist Əhsənül-Qəvaidin erməni-müsəlman dostluğunun əhəmiyyəti haqqında məqaləsi; gənc tələbə Nəcəf bəy Vəzirzadənin 1877-ci ildə «Əkinçi»yə göndərdiyi iki maraqlı məktubu da nəzəri cəlb edir. Azərbaycanın gələcək görkəmli dramaturqu Nəcəf bəy Vəzirov məktubunda tüfeyli bəylərə qarşı öz mənfi münasibətini bildirərək, gələcəkdə «bəylər və xanımların ifşası haqqında» əsər yazacağını bildirirdi. İkinci məktubunda isə Nəcəf bəy Petrovsk Akademiyasında ziraət və maldarlıq elmləri sahəsindəki yeniliklər haqqında bəzi məlumatlar verir.

Arxivdə Dağıstan və Azərbaycan xalqlarının tarixinə dair yazılmış «Asari-Dağıstan» kitabının müəllifi Həsən Əl-qədarinin Zərdabiyə göndərdiyi elmi müsahibə tərzində yazdığı məktublar da maraqlıdır.

Arxivdə Həsən bəy Zərdabinin şəxsi həyatı və ictimai fəaliyyəti ilə əlaqədar olan 20-yə qədər fotosəkil saxlanılır.

Bunların içərisində Həsən bəy Zərdabinin müxtəlif illərdə çəkirdiyi tək, həyat yoldaşı Hənifə xanım və qızı ilə çəkirdiyi şəkilləri də vardır. Böyük maraq doğuran fotolar içərisində 1902-ci ildə məşhur Şamaxı zəlzəli zamanı köməyə getmiş Həsən bəy Zərdabinin rəhbərlik etdiyi yardım komissiyasının digər üzvlərlə birlikdə çəkirdiyi böyük fotosəkli, Həsən bəyin Hənifə xanım ilə birlikdə Bakıda yenidən təşkil edilmiş birinci qızlar məktəbinin şagirdləri arasında çəkirdiyi ikinci böyük fotosəkli və Həsən bəyin Bakıda keçirilən təntənəli dəfn mərasimini əks etdirən fotosəkli göstərmək olar.

Həsən bəy Zərdabinin «Əkinçi» qəzetindən başqa fəal bir surətdə müəllif kimi iştirak etdiyi «Kaspi» və 1905-1906-cı illərdə nəşr edilən «Həyat» qəzetlərinin komplektləri də saxlanılır. Arxivdə bunlardan başqa Həsən bəyin 1885-ci ildə Tiflisdə nəşr olunan «Barama qurdunu yaxşı saxlamaq üçün düsturül əməldir», 1907-1912-ci illərdə Bakıda çap edilən «Bədəni səlamət saxlamaq düsturül əməldir» və «Torpaq, su və hava» kimi nadir tapılan kitabları vardır.

İnanırıq ki, Həsən bəy Zərdabinin böyük ictimai, jurnalistik və elmi fəaliyyəti haqqında əsər yazan tədqiqatçılarımız öz kitab və monoqrafiyaları üzərində elmi iş apararkən görkəmli maarifçinin arxivinin oxuculara təqdim etdiyimiz təsviri onlara kömək edəcəkdir.

H.ZƏRDABİNİN TƏRCÜMEYİ-HALLARI

I

Harda və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir. Tərcüme-yi-hal Ağzadə Fərhad Şərqli tərəfindən «Əkinçi» qəzetinin 50 illiyi münasibətilə «Həsən bəy Məlik Zərdabinin bioqrafiyası» sərlövhəsilə yazılmışdır.

Azərbaycan dilində ərəb əlifbası ilə, ağ şagird dəftəri vərəqlərinə bənövşəyi mürəkkəblə, qara və bənövşəyi karandaşla yazılmış, bəzi cümlələr təshih edilmiş və bu pərakəndə vərəqlər qırmızı mürəkkəblə nömrələnmişdir. 2-ci və 7-ci vərəqlər çatmır.

Başlanır: «Əkinçi» qəzetəsinin əlli illiyi...

Bitir: ... ruslar, yəhudilər, gürcülər, polyaklar.

Ölçüsü: müxtəlif, həcmi: 96 vərəq, s.v.20, 22.

II

Harda və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir. Müəllifi qeyd edilməsə də tərcümeyi-halın Həsən bəyin qadını Hənifə xanım tərəfindən yazıldığı məlumdur.

Ağ, təkmil şagird dəftərinə bənövşəyi və göy mürəkkəblə yazılmışdır. Tərcümeyi-hal üç dəftərdən ibarətdir. 3-cü dəftərin sonunda ərəb əlifbası ilə «Səfərəliyev: başın lazımdır, amma dilin gərək kəsilsin» sözləri yazılmışdır.

Başlanır: Qasan Bek Melik Zardabi rodilsə v Zardab-Bolğşoy Qeokçayskoqo uezda Bakinskoy qubernii...

Bitir: ... i mediüinskaə ne poluçala.

Ölçüsü: müxtəlif, həcmi: 49 vərəq. s.v. 19,21.

H.ZƏRDABİNİN ƏSƏRLƏR

1) QUYRUQ DOĞDU, ÇİLLƏ ÇIXDI (Məqalə)

2 dekabr, 1923.

Azərbaycan dilində, ağ vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Sonda naməlum bir şəxsin ünvanına Həsən adlı bir nəfərin məktubu vardır.

Başlanır: Gecə gündüzü mülahizə...

Bitir:... Gələcəyini bizə xəbər versin.

Həsən bəy Zərdabının 13 oktyabr 1905-ci ildə.

Məzmunu: «Həyat» qəzetində dərc etdirdiyi «Quyruq doğdu, çillə çıxdı» adlı yazısının surətidir. Həmin surəti Həsən adlı bir nəfər köçürüb Bakıya göndərmişdir.

Ölçüsü: 21 x 34 sm; həcmi: 2 vərəq, s.v. 1.

2) MƏQALƏ VƏ FELYETONLAR

Bakı, 1899, 1901, 1902, 1905.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə yazı makinasında çap edilmişdir. Həmin əsərlər «Kaspi» qəzetində çıxmış felyeton və məqalələrin surətidir. «Müsəlman», «M» və «H.b.Məlikov» imzaları ilə nəşr edilmişdir. Bəzi vərəqlərin ağ qalmış hissəsi cırılmışdır. Əsərlər aşağıdakılardır:

1. Kameng ili kirpiç (Daş, yaxud kərpiç). 1899-ci il. s.v.
2. Po povodu pervoqo Kavkazskoqo sgezda şelkovodov (İpəkçilərin birinci Qafqaz qurultayı haqqında). 1901-ci il. s.v. 3.
3. O neobxodimosti novoqo rınka v q. Baku (Bakıda yeni bazarın lüzumu haqqında). 1901-ci il. s.v. 4.
4. K voprosu o qorodskom blaquoustroystve (Şəhər abadlığı məsələsinə dair). 1901-ci il. s.v. 5.
5. Bibliografıa kniq po selğskomu xozəystvu (Kənd təsərrüfatına aid kitabların bibliografiyası). 1901-ci il. s.v. 18.
6. K vodnoy gpopee (Su epopeyasına dair). 1901-ci il. s.v. 7.
7. O sostoėnii domaşneqo skota v vostoçnom Zakavkazii, (Şərqi Zaqafqaziyada ev heyvanlarının vəziyyəti). 1901-ci il. s.v. 6.
8. K borğbe s maləriey i komarami (Malariya və ağcaqanadlarla mübarizəyə dair). 1901-ci il. s.v. 8.
9. Vozduşnoe dıxanie u rıb (Balıqların hava tənəffüsü), 1901-ci il. s.v. 15.
10. Bibliografıa (Bibliografiya). 1901-ci il. s.v. 2.
11. K voprosu o polivke uliü i razvedenii sadov v q. Baku. (Bakıda küçələrin sulanması və bağların salınması məsələsinə dair), 1902-ci il. s.v. 9.
12. O çume (taun haqqında). 1902-ci il. s.v. 10.
13. İz proşloqo (Keçmişlərdən). 1902-ci il. s.v. 16.

14. Otvet qorodskomu qlave (şəhər başçısına cavab). 1902-ci il. s.v. 11.

15. Obhestvo uçiteley i uçitelğniü Bakinsko-Daqestanskoy direküii narodnıx uçilih (Bakı-Dağıstan xalq məktəbləri müdiriyyətinin müəllim və müəllimələr cəmiyyəti). 1902-ci il. s.v. 13.

16. Mnimaə smertğ (Yalançı ölüm). 1902-ci il. s.v. 17.

17. Pomoqite uçahimsə (Təhsil alanlara kömək edin). №-215, 1905-ci il.

Ölçüsü: 13,3 x29 sm; həcmi: 88 vərəq, inv. Q-Z (81 a). s.v. 1-18.

H.ZƏRDABİNİN MÜXTƏLİF ŞƏXSLƏRƏ YAZDIĞI MƏKTUBLARI

1) AXUNDOV MİRZƏ FƏTƏLİYƏ

Bakı, 7 iyun, 1873.

Rus dilində. Ağ cizgili vərəqlərin hər iki üzünə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Pisğmo vaşe i posilku poluçil...

Bitir: ... Qazetı Vaşi i afişi naşi pri sem posılaö.

Məzmunu: Geridə qalmış avam xalqın gözünü açmaq üçün böyük işlər görmək lazım gəldiyindən, xalqın təhsil alması işinə xidmət etməyin qarşısının heç nə ilə alınma bilməyəcəyindən danışaraq «Əkinçi» qəzetinin nəşr edilməsi icazəsi haqqında bir yeni şey öyrənməsini xahiş edir.

Ölçüsü: 13,5x22 sm; həcmi: 2 vərəq. Bax: arxiv M.F. Axundov s.v. 23.

2) NAMƏLUM ŞƏXSƏ

1833.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, qaralama şəklində yazılmışdır. Bəzi cümlələr üzərində təshihlər edilmişdir. Məktubun məzmunundan izahat şəklində naməlum bir redaktora yazıldığı aydınlaşır.

Başlanır: Q. Redaktor. Vı kak i vsəkiy...

Bitir: ... priexal v Şuşu 2 avqusta soverşenno zdorovım.

Məzmunu: müsəlman tələbələrinə inayət cəmiyyətinin maddi vəziyyəti haqqında məlumat.

Ölçüsü: 22,1x35,5 sm; həcmi: 2 vərəq, s.v. 24.

ZƏRDABI HƏSƏN BƏYƏ GÖNDƏRİLMİŞ MƏKTUBLAR

1) ABDİNOV MİRZƏ KAZIM

Peterburq, 15 dekabr, 1875.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərin hər iki üzünə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: blaqodorö vas ot vsey duşi...

Bitir: ...Predannosti uvocaöheqo vas Mirza Kazım Abdinov.

Məzmunu: Həsən bəyin vətənpərvərliyi haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm; həcmi: 2 vərəq. s.v. 25.

2) ABDULLA OĞLU ƏLİ MƏDƏD

26 fevral, 1876.

Azərbaycan dilində.

Firuzəyi rəngli kağıza ərəb əlifbası ilə, qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: «Əkinçi» qəzetinin üçümüncü nömrəsin oxuyub...

Bitir:... Xəlqin xərci artıq olmasın.

Məzmunu: ticarət xərcləri haqqında.
Ölçüsü: 13x21 sm; həcmi: 1 vərəq. s.v. 47.

3) AĞAYEV.F.

Yelizovetopol,¹ 26 fevral (ili qeyd edilməmişdir).
Rus dilində, ağ, cizgili dəftər vərəqlərinin hər iki üzünə
qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Ehe do otezda deputatov ə vam napisal...

Bitir: çto oçenğ vacno dlə azbuki i knicki posle neə.

Məzmunu: müəllimlər qurultayı ² üçün proqram tərtib
etmək işinin əsasən ona həvalə olunduğunu bildirir, həmin
proqramın şərtləri haqqında məlumat verdikdən sonra
Həsən bəyin proqram haqqında mülahizələrini dinləmək
istəyini söyləyir.

Ölçüsü: 13x21 sm; həcmi: 2 vərəq. s.v. 26.

4) ADIGÖZƏLOV ƏSGƏR GORANI³

Peterburq, 6 sentyabr, 1874.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə
yazılmışdır.

Başlanır: İzvinite, çto tak pozdno pişu...

Bitir: ... poklon vaşey supruqe i Peri-xanum.

Məzmunu: Moskva və Peterburqda təhsil alan bəzi
azərbaycanlı gənclərinin, o cümlədən, təhsilinin vəziyyəti
haqqında məlumat verir.

Ölçüsü: 13x21 sm; həcmi: 2 vərəq. s.v. 27.

¹ Эянжя.

² 1908-жи илдя Бакыда олмуш мцсялман мцяллимляринин II
гурултайы.

³ Ясэяр Эорани о заман Москвада Петровск Академийасынын
тялябяси иди.

5) Peterburq, 8 iyul 1875.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Posilaõ pri sem 1 rub i 8 marok...

Bitir: ... daleko bilo xoditğ v poçtu, izvinite pocaluysta.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinə aid məqalə yazmaq üçün icazə istəyir və Petrovsk Akademiyasına daxil olacağını bildirir.

Ölçüsü: 13x21 sm; həcmi: 2 vərəq, s.v. 28.

6) Moskva, 4 oktyabr, 1875.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: V nastoəhee vremə naxocusğ v Moskvə...

Bitir: ... Vı ne znaete kak gto muçitelğno...

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinə yazacağı məqalələrdən, həmin məqalələrdə toxunacağı məsələlərdən, yoldaşlarına etdiyi köməkdən danışır və «Əkinçi»də ədəbi şöbənin olmasını vacib sayır.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 28, 30.

7) Moskva, 15 noyabr, 1875.

Rus dilində, ağ cizgili vərəqin hər iki üzünə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Məktubla bərabər «Əkinçi» qəzetinə bir məqalə də göndərmişdir.

Başlanır: pisğmo vaşe ə poluçil...

Bitir: ... adresuyte v Moskvu.

Məzmunu: məktubla bərabər göndərdiyi məqalə haqqında danışdıqdan sonra cənab Heydərinin adını soruşur, Ömər adlı bir şəxsin təkid etməsinə təəssüflənir.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 29.

8) 7 iyul, 1877.

Rus dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara

mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: «Oçenğ calko, çto ne poluçili moö azbuku i arifmetiku...»

Bitir: ... mocno bilo bı skazatğ i neskolğko novıx.

Məzmunu: yeni şrifflər alınması və başqa xərclər haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 30.

9)Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.

Rus dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: S priezda ə bı silğno bolen i tolğko teperğ popravləöşğ...

Bitir: ... davno ne pisal niçeço, no priçinoy bıla boleznğ.

Məzmunu: məktəb təsis etməyin mümkün olub olmaması və bəzi dərslərlərin alınması haqqında məlumat verməyi xahiş edir.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 30.

10) AXUNDOV MİRZƏ FƏTƏLİ

Tiflis, 21 aprel, 1845.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Poluçil vaşe pişğmo...

Bitir: ... ostaösğ pokorneyşim sluqoö Mirza Fatali Axundov.

Məzmunu: abunəçilərdən, qəzətdə işləyən redaktorun savadsızlığından, gedən orfoqrafik səhvlərdən, xüsusilə nuni-səğirin «nun» hərfindən seçilməməsindən narazı qaldığını yazdıqdan sonra, savadlı bir redaktorun işə götürülməsini məsləhət görür.

Ölçüsü: 26,7x21 sm., həcmi: 2 vərəq, şifri: s.v. 31.

11) BAKIXANOV ABDULLA AĞA

II

Quba, 24 oktyabr, 1873.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqə mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Naş «Akinçi», kak vidno, sovsem propal...

Bitir: ... pri celanii vam dobroqo zdorovğə i velikoqo blaqopoluçiə.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin nəşri haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 32.

12) BAKIXANOV.A¹

II

Quba, 19 iyul, 1875.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Pisğmo vaşe poluçil v Tiflise...

Bitir: ... ə emu toce napişu pisğmo.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin xalq arasında yayılması və həmin qəzetin xalqın savadlanmasına səbəb olması haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 33.

13) VƏZİROV NƏCƏF

Moskva, 27 noyabr, 1876.

Rus və Azərbaycan dillərində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır. Azərbaycanca olan hissəsi ərəb əlifbası ilədir.

Başlanır: Mı tut civem...

¹ Архивдя сахланылан Г-2(7) шифряли, йухарыда тясвир едилмиш мяктубдан мялум олур ки, бу шяхс дя Абдулла Аьадыр.

Bitir: ... Prişlite, pocaluysta, Qasan bek, esli estğ, vaşu kartoçku i detey.

Məzmunu: tələbətlik həyatından şikayətlənir və həvə yazan şairləri tənqid edir.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 36.

14) VƏLİYEV MƏMMƏDƏLİ BƏY

Yerevan, tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə ərəb alifbası ilə yazılmışdır. Məktuba əsasən Kazım bəyin «Əkinçi» qəzetində çap etdirmək üçün yazdığı məqaləsi və şəri daxildir.

Başlanır: ... Bu zildə olan övsafi...

Bitir:... ta ki, bu əflak, bu ədavad vardır payidar.¹

Məzmunu: Mirzə Kazımın «Əkinçi» qəzeti və redaktoru Həsən bəy haqqında yazmış olduğu məqaləni və bir şəri çap etməsini xahiş edir.

Ölçüsü: 13x20,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 37.

15) QUTQAŞINSKİ ƏLİ BƏY

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır:Əvvəla ümdə mətləb cənabın salamatlığıdır...

Bitir:... Oradan mənə tez çatar.

Məzmunu: vərəsəliyə aid məsələlərdən bəhs olunur.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 40.

16) Edel Q.

Temurxaşora ²17 avqust, 1878.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə

¹ Мяктубун Мирзя Казымын «Якинчи» гязети вя Щясян бйя шаггында йаздыыы шеирля битир.

² Индики Буйнакск шыщяри.

yazılmışdır.

Başlanır: Ne pravda li, çto vı v nastoæhee vremæ calcete...

Bitir: ... celaet vam ot duşi predannıy Q.Gdel.

Məzmunu: ailəvi xarakterdədir.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v.43.

17) ƏBDÜLQƏNİ ƏBDÜLCABBAR OĞLU

27 iyul, 1877.

Tatar dilində. Ağ, cizgili vərəqə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: İzzətli qimnaziya učiteli...

Bitir:... yenə bir manat aylığından ağçə salındı.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinə əbunə yazılması haqqında.

Ölçüsü: 21x26,5 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 37.

18) ƏBÜLFƏT

Moskva, 23 may, 1878.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Mne davno xotelosğ pisatğ vam...

Bitir: ... pisğmo peredaet vam vaş uçenik i moy tovarih, Aleks Avakum.

Məzmunu: şəxsi məsələlərdən bəhs olunur.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 41.

19) ƏLVƏNDİ MÜHYƏDDİN NURU OĞLU

12 iyul, 1901.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili dəftər vərəqinə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bəd rüsxətiyə məruz hüzurumuz...

Bitir:... Bir xədamatınız olsa buyurasız.

Məzmunu: Seyid Mütəllib adlı bir şəxsin işləməsi

barəsində.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 72.

20) ƏLİYEV

Tarixi qeyd edilməmişdir. Məktubun məzmunundan onun Moskvadan göndərildiyi aydınlaşır.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Məqalə azərbaycan xalqının geridə qalmasına səbəb olan İslam dinini tənqid edir.

Başlanır: Vaşe pişgmo ə poluçil...

Bitir: ... nucno che v qorode bitğ...

Məzmunu: Lazaryevin evində təşkil olunmuş qafqazlıların yığıncaqlarından, Qafqaz tələbələrindən, Moskvadakı yeniliklərdən və sairədən bəhs olunur.

Ölçüsü: 12,5x20 sm., həcmi: 4 vərəq, s.v. 45.

21) ƏLİYEV M.T.

Novo-Aleksandriya, 5 noyabr, 1877.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Speşu obəvitğ vas o priçinax...

Bitir: ... ostaösğ v ocidanii otveta.

Məzmunu: Realni məktəbə daxil olmaq üçün qarşıda duran çətinliklərdən və gələcək təhsili haqqında Həsən bəylə məsləhətləşir.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 46.

22) ƏLİZADƏ MƏHƏMMƏD TAĞI

Moskva, 22 yanvar, 1875.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Vaşe pişgmo s otkritoçkoy...

Bitir: ... ot neqo mnoqo mocno ocidatğ.

Məzmunu: ali məktəblərdə oxuyan azərbaycanlı

tələbələrin əxlaqi haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 44.

23) ƏLİYEV M.T.

Moskva, 5 dekabr (ili yazılan hissə cırılmışdır).
Məzmununa və bu şəxsin digər məktublarına əsasən 1877-ci ildə yazıldığı aydınlaşır.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Poluçiv vaşu teleqrammu i uznav o tom, ...

Bitir: Moe pişgmo prişlite na imə Nadcafa, tot peredast mne.

Məzmunu: Moskva realni məktəbinə daxil olmaq üçün qarşıda duran çətinliklərdən və müsəlman tələbələrinin xeyrinə təşkil edilmiş yardım cəmiyyətinin vəziyyətindən bəhs edir.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 46.

24) ƏLİYEV MƏMMƏDTAĞI

Novo-Aleksandriya (tarixi qeyd edilməmişdir).

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Məktub əvvəldən naqisdir.

Başlanır: Raspolocen institut...

Bitir: ... Akinri i otvet.

Məzmunu: kənd təsərrüfatı institutunda oxuyan xarici və rus tələbələrindən və institutda keçirilən fənnlərdən məlumat verdikdən sonra «Əkinçi» qəzetindən ona göndərilməsini xahiş edir.

Ölçüsü: 13,3x20,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 46.

25) ƏLİYEV HƏSƏN HACI RƏHİM OĞLU

20 aprel, 1888.

Rus dilində. Ağ, cizgili dəftər qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Po celaniö Allaxa ə civu...
Bitir: ...posılaö nicahiy poklon Xanifa-xanum.
Məzmunu: seminariyaya daxil olmasından razı qaldığını bildirir və bəzi xüsusi məsələlərdən bəhs edir.
Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 92.

26) ƏFƏNDİZADƏ HACI ƏBDÜLMƏCİD

Şamaxı, 22 fevral, 1903.
Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə, qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.
Başlanır: Həmin fevralın 14-də...
Bitir:... və həmə övqat duaçıları Varəm.
Məzmunu: elmdən, xüsusilə din elmindən, həmçinin Şamaxı zəlzələsindən bəhs olunur.
Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 48.

27) ƏFŞAR

Tarixi qeyd edilməmişdir.
Fars dilində. Ağ, dama-dama vərəqə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Alışame-məəlli məkan...
Bitir:... onha ra migeref fənd.
Məzmunu: ona «Əkinçi» qəzetindən göndərilməsini xahiş edir.
Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 49.

28) CUKOVA N. – Həsən bəy və Hənifə xanıma
Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.
Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Sçitano dolqom precde vseqo soobhitğ vam o naşix delax...
Bitir: ... çto po moemu budet i luçşe.

Məzmunu: Həsən bəyin qızı Pərinin ərə verilməsi haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 57.

29) İBRAHİMOV S.

Şamaxı, 4 avqust, 1875.

Rus dilində. Ağ, damalı vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Pozdravləö tebə s qazetoy «Akinçi»...

Bitir: ... nadeösg do six por uce poluçili.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin çıxması münasibətilə təbrik edir, və qəzetə yeni abunə yazılanların siyahısını qeyd edir.

Ölçüsü: 21,5x13 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 50.

30) İSMAYIL HACI İBRAHİM OĞLU

Sentyabr, 1877.

Fars dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Şoma be dəlayel və nəsaihe-mostəğane metləte-xod ra...

Bitir: ... zeyade çe dərdi-sər bedəhəm.

Məzmunu: xalqın mədəniləşməsində Həsən bəy Zərdabinin xidməti haqqında.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 51.

31) YEQANBƏYOV ZEYNAL BƏY

Görus kəndi,¹ 23 may, 1876.

Rus dilində. Kül rəngli vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Uznay o pəvlenii v naşem krae qazeti...

Bitir: ... skolğko takovix okacetsə po rasçetu.

Məzmunu: «Əkinçi», qəzetinin nəşri və rolu haqqında.

¹ Гарабаьда сярщяд кяндляриндян биридир.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 99.

32) YEQANBƏYOV ZEYNAL BƏY

31 iyul, 1876.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bəd əz izhari-izlasməndi çün bənde
çoxdan...

Bitir: ... oludə olmuşam əldua vəssəlam.

Məzmunu: Abunə şərti haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 99.

33) YEGİZAROV A.

Peterburq, 22 avqust, 1877.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Pisğmo vaşe ə poluçil...

Bitir: ... klanəlsə davno vam Lazarev.

Məzmunu: H.Zərdabiyə bəslədiyi hüsnirəğbət və şəxsi məsələlər haqqında.

Ölçüsü: 20,3x13,4 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 52.

34) YƏQUBƏLİBƏYOV MİRZƏ MƏMMƏD

Yerevan quberniyası, Vaqarşapat kəndi, 1875.

Fars dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Fədayət şəvəm. Əz gəzətə-Qəfqaz...

Bitir:... Zəhmət bedadəm vəssəlam.

Məzmunu: «Əkinçi»nin nəşri münasibətilə sevincini bildirir və Həsən bəyi təbrik edir.

Ölçüsü: 21,5 27 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v.54.

35) LAZARYEVA

Abastuman (tarixi qeyd edilməmişdir).

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə

yazılmışdır.

Başlanır: V nastoəhee vremə ə naxocusğ v Abastumane.

Bitir: ... şlet vam, i Petru Artemğeviçu svoy poklon.

Məzmunu: ailəvi məsələlərdən bəhs olunur.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 58.

36) KƏRİMAĞAYEV

Stavropol, 8 sentyabr, 1878.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: 13-qo iönə 1878 qoda po bolezni mamaşi...

Bitir: ... ne budite li bolce zanimatğsə izdaniem qazetı.

Məzmunu: ailəsindən, yoldaşlarından, Nəcəfqulu Vəzirovun Stavropolda olmamasından və sairədən danışdıqdan sonra, gələcəkdə yenə də qəzet nəşr edib-
etməyəcəyini soruşur.

Ölçüsü: 21x26 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 55.

37) GÜLMƏMMƏDOV A.

Cavad şəhəri, 30 avqust, 1874.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Reşaösğ bespokoitğ vas svocö prosğboö.

Bitir: ... kotozoqo ocidaö s neterpeniem, predannıy
vam duşoö.

Məzmunu: ailəvi məsələlərdən bəhs olunur.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 56.

38) MEHDİ

Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Pri sem posilaötsə semğnadüatğ rub...

Bitir: ... otçasti priçinoö vsemu.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin abunə işləri haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 59.

39) MEHMANDAROV ABDULLA

24 sentyabr, (ili qeyd edilməmişdir)

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Primate posılğnuö stateyku dlə «Akinçi»...

Bitir: ... vçera Qerman prislal eqo adres.

Məzmunu: bəzi şəxslərin təhsili və fəaliyyəti haqqında məlumat.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 60.

40) MƏQSUD

25 iyul, 1878. Balıx-göl kənarında düşərgə.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: 10 mesəüev kak ə pera v ruki ne bral...

Bitir: ... bıvayte zdorovi i, esli mocno şçastlivı.

Məzmunu: Ərzurumda, Ararat ətrafında, Maku və Culfada olmasından, ümumiyyətlə şəxsi işlərindən bəhs edir.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 61.

41) MƏHƏMMƏD ƏFƏNDİ BALAKƏNLİ

Zaqatala, yanvar, 1877.

Azərbaycan dilində. Ağ, damalı vərəqə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Alicənab, cahibəl kəmal...

Bitir:... Üstündə ismi-rəsmi belə olsun.

Məzmunu: əbunə işləri haqqında.

Ölçüsü: 22x27,5 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 34.

42) MİRƏZİMOV

Kolnıçye stansiyası, 9 fevral 1874.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Pri sem prilaqaö šestğ rubley...
Bitir: ... Vaş pokorniy sluqa M.Mirazimov.
Ölçüsü: 13,5x20 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 65.

43) MİŞA

Tarixi qeyd edilməmişdir.
Rus dilində. Ağ, cizgili dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Ne znaö imeö li ə na gto pravo...
Bitir: ... ne otkacite otvetitğ.
Məzmunu: əsasən şəxsi məzmun daşıyan bu məktubda Mişa özü və Həsən bəyin tanıdığı bəzi şəxslər haqqında məlumat verir.
Ölçüsü: 13,3x21,5 sm., həcmi: 4 vərəq, s.v. 66.

44) MOLLA MƏHƏMMƏD İBN HACI XƏLİL ƏFŞAR

1292 h. (1875)
Fars dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Alişani-məəlli məkan...
Bitir:... Əhf darid bağıyc-əyyam be kame-şoma.
Məzmunu: «Əkinçi» qəzetində dünya xəbərlərindən məlumat verilməsi haqqında.
Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 49.

45) MOROD DANİL KONSTANTİNOVİÇ

Tiflis, 2 may, 1886.
Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Upravlenie, rıbnımı promıslami vozbuçdaə v avquste...
Bitir: Primate uverenıə v moem k vam poçtenii i predannosti.

Məzmunu: Həsən bəyin ödəməli olduğu girov haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi 2 vərəq, s.v. 68.

46) MOSEVIÇ V.

Yelisavetpol, 21 oktyabr, 1889.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Esli bı priexali 19-qo oktəbrə...

Bitir: ... ne izvestno çem delo okonçitsə.

Məzmunu: Bax Moseviçin Zərdabiyə 19 yanvar 1890-cı il tarixi məktubu s.v.67.

Ölçüsü: 12,5x21 sm, həcmi: 1 vərəq, s.v. 67.

47) MOSEVIÇ

Yelisavetpol, 9 dekabr, 1889.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: İz vseqo vidno, çto Ali-bek Kutqaşenskiy nadul vas...

Bitir: ... no ə ucasno vozmuhen takim postupkom Ali-beka.

Məzmunu: Əli bəy Qutqaşının Həsən bəyə etdiyi xəyanət haqqında.

Ölçüsü: 12,5x20 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 67.

48) MOSEVIÇ. V

Yelisavetpol, 19 yanvar, 1890.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Seqodnə ə podal apelləüionnuö calobu...

Bitir: ... posledniy rasxod dolcen bitğ otnesen na moy sçet.

Məzmunu: 9 dekabr 1889-cu il tarixdə yazdığı məktubdakı məsələyə dair Əli bəy Qutqaşının

məhkəməyə verilməsi haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 67.

49) NƏZİRZADƏ İSMAYIL

Göyçay, 1881.

Azərbaycan dilində. Ağ saya vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Be hozure-alışan-e-Həsən bəy...

Bitir:... Ümidvarəm Məhəmməd Təğiyə piş əz vəğt kağız yazasuz.

Məzmunu: Həsən bəyə pul göndərdiyini bildirir.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi 1+1 vərəq, s.v. 73.

50) NOVRUZOV ƏLİQULU

1293 h (1876 miladi)

Azərbaycan dilində. Göy rəngli tirmə kağıza ərəb əlifbası ilə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Çünki, qədim zəmandan bu vəqtə qədər...

Bitir:... Nəxcivan şəhərinə mərsul edəsiniz.

Məzmunu: hicri ilə miladi illərinin müqayisəsi.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 74.

51) NOĞRAÇOV ƏBÜLFƏTTAH

4 dekabr, 1876.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Alicənab fəzaycləl məlum...

Bitir:... Əbdülfəttaf Nuğraçaf.

Məzmunu: Kürə nahiyəsində olan son xəbərlərdən bəhs etməsini xahiş edir.

Ölçüsü: 13x20,5 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 75.

52) RÜSTƏMBƏYOV MƏHƏMMƏD BƏY

Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Alishane-məəlli-məkan cənab Həsən bəy...

Bitir:... Xədəmatı-layiqimiz varam.

Məzmunu: şəxsi məktub.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 76.

53) SEYİD ƏZİM ŞİRVANİ

1293 hicri (1876)

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə, qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktubda şairin «Cəfər ey qönçeyi-gülüstanım» misrası ilə başlanan bir mənzum nəsihəti vardır.

Başlanır: Müəllimi-xeyirxah, müdərrişi-aləmpənah...

Bitir:... Səndə bulsun nə eybi, ey qomnam.

Məzmunu: Şamaxıda təsis olunan məktəbdən, jamaatın avamlığından, uşaqların məktəbə qoşulmamasından, oğlu Cəfəri məktəbə göndərməsindən söhbət açır, sonra Həsən bəydən xahiş edir ki, göndərdiyi şeiri «Əkinçi»də çap etsin.

Ölçüsü: 20,6x26,2 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 97.

54) SEYİD ƏZİM ŞİRVANİ

20 oktyabr, 1877.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktubla bərabər «Əkinçi» qəzetində çap etmək üçün ləzgilərin tənqidi mövzusunda bir şeir göndərmişdir. Şeir, «Məktubi-mənzumeyi-şirvaniyan» sərhövhəsi ilədir.

Başlanır: Alishan Həsən bəy...

Bitir:... Ona Allah lütfü yar olsun.

Məzmunu: Şamaxıda yaşayan ermənilərin müsəlmanlara qarşı böhtanlarından narazılıq və göndərdiyi şeirin çap edilməsi haqqında.

Ölçüsü: 21,3x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq., s.v. 98.

55) SƏFƏRƏLİ M.

14 dekabr, 1875.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Molla Fətahdan yazdığın kağız...

Bitir: ...Gərək bir təhər üstə qoyasan, belə olmaz vəssəlam.

Məzmunu: ailəvi məsələlərdən bəhs olunur.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq., s.v. 62.

56) SİNK Xr.

Moskva, 18 mart, 1878.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Mnoqouvacaemiy dorogoy starşiy tovarih Qasan bek Melikov.

Bitir: ... moi oruciə – pero i kniqa, druqimi ne vladəö.

Məzmunu: müəllifin məktubu onun mübariz bir şəxs olduğunu, məzlum xalqın azadlığı uğrunda səy etdiyini aydınlaşdırır.

Məktubda o, Zərdabidən K.Keldiş adlı bir rus dili müəlliminin Bakıya gəlib-gəlməməsi haqqında məlumat istəyir.

Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 96.

57) SULTANOV ƏLƏKBƏR BƏY

Yerevan, 9 yanvar, 1876.

Azərbaycan və rus dillərində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Azərbaycanca olan hissə ərəb əlifbası ilədir. Həmin məktubdan məlum olur ki, «Əkinçi» qəzetinin fəal iştirakçılarında olan Ələkbər bəy həmin illərdə Yerevanda dairə məhkəməsində mütərcim vəzifəsində işləyirmiş.

Başlanır: Şimdiki kağəzimdə keçən poct yazdığım...

Bitir: ... cəlaəhiy vaş vseqo luçşeqo Alekper bek.

Məzmunu: yazacağı məqalə haqqında və bəzi əbunəçilərin siyahısı.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 77.

58) SULTANOV MƏMMƏDƏLİ BƏY (KAPİTAN)

Quba, 1877.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Və bəd bəndə keçən 1293 müncü ildə...

Bitir:... Səlamət oluz, vəssəlam.

Məzmunu: Bəzi məqalələrin naqis çap edilməsi haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 79.

59) SULTANOV MƏMMƏD BƏY

Stavropol, 24 may (ili qeyd edilməmişdir).

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: V peçatitelǵnə molodostǵ çasto stavit nas ne tolǵko v smeşnoc...

Bitir: Ə qotovlōsǵ sdatǵ gkzamen s vaşeqo predmeta t.e., po ximii.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin xalqa xidmət etməsi, öz arzusu və gələcək işləri haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 78.

60) TAHİROV YƏHYA BƏY

Dağkəsəmən, 8 yanvar, 1873.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Po çuvstvu patriotizma...

Bitir: ... duşevno vam predanniy şuşinskiy citelǵ.

Məzmunu: H.Zərdabinin vətənpərvərliyi haqqında.

Ölçüsü: 21x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 81.

61) TAHİROV YƏHYA BƏY

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Rus dilində. Ağ, damalı vərəqə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: V bitnostǵ svoö osenǵö proşloqo qoda...

Bitir: ... Vaş pokorneyşiy sluqa.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin əbunəçiləri haqqında.

Ölçüsü: 20,5x27,5 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 81.

62) ÜNSİZADƏ SƏİD

1897.

Azərbaycan dilində. Ağ, damalı vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktubun əvvəlinə «Ziya» qəzeti idarəsinin şampı basılmışdır.

Başlanır: Əkinçinin tamam nüsxələri...

Bitir:... dustdar cənab Həsən bəy.

Məzmunu: H.Zərdabının tərcümeyi-halına aid suallar.

Ölçüsü: 13,1x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 83.

63) FƏT-XANOVA A.

8 iyul, 1902.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Na dnəx ə poluçila pişǵmo...

Bitir: iskrennie pocolaniə vseqo luçşeqo.

Məzmunu: ailəvi xarakterdədir.

Ölçüsü: 11,5x17,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 84.

64) XANLAROV

Vyursburq, 8 dekabr, 1878.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Udivləöşǵ, çto tak dolqo ne poluçao ot Vas

pisğma.

Bitir: ... Vı pişite po-tatarski, çto dast mne sluçay eqo popravitğ.

Məzmunu: Vyusburq universitetində keçilən dərslər haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 85.

65) XOYSKİ İSKƏNDƏR XAN

1877.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Hərçənd sizin millət təəssübünüz...

Bitir:... Həsən bəy Əliyərbekov adına.

Məzmunu: «Əkinçi», onun redaktorunun böyük xidməti haqqında yazdıqdan sonra bu qəzet haqqında təbliğat apardığını və əbunəçilərin ünvanını qeyd edir.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 86.

66) HAQVERDİYEV ABAS

Quba, 12 mart, 1877.

Rus dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Poistine, ə s bolğşim udovolğstviem çitaö «Akinçi»...

Bitir: ... çestğ imeö bitğ vaşim pokorneyşim sluqoö.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetində çıxmış «Baş çapmaq haqqında» adlı məqalə barədə.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 87.

67) HEYDƏRİ ƏLƏKBƏR

Tiflis, 10 aprel, 1877.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə, qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: «Qafqaz» qəzetəsinin 54-cü nömrəsində...

Bitir:... Ümid ki, yetmiş ola, vəssəlam.

Məzmunu: İran konsulu Mirzə Əsədulla xanın Peterburqa gəlməsi, bu münasibətlə keçirilən ziyafət məjlisi, Tiflisdə həmin ayda şavanın vəziyyəti və s. xəbərlərdən bəhs olunur.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 88.

68) HEYDƏRİ ƏLƏKBƏR

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Məktub əvvəldən naqisdir.

Başlanır: «Əkinçi» qəzetinin inşa və...

Bitir:... və cavabın verdim, vəssəlam. Heydəri.

Məzmunu: Həsən bəydən xahiş edir ki, «Əkinçi» qəzetində elmi-əbdan və əqli-maaş haqqında bir məqalə dərc etsin. Çünki həmin elmlə maraqlananlar vardır.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 89.

69) HƏSƏN ƏLQƏDARİ

Qasıməkənd, 1875.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə, qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktubun sonunda imzadan əlavə müəllifin möhrü basılmışdır.

Başlanır: Cənab Heydəri «Əkinçi» qəzetəsi vasitəsilə...

Bitir:... 25 dekabr, 1875. Mirzə Həsən Əlqədari.

Məzmunu: Abunə işləri və abunəçilər haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 90.

70) HƏSƏN ƏLQƏDARİ

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Məktübün sonuna müəllif öz möhrünü basmışdır.

Başlanır: Çün müddəti-mədidədən bəri...

Bitir:.. Vasteyi-nəzarət yox imiş vəssəlam.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinə həsr edilmiş bir qəzəlin

qəzetdə çap olunmasını xahiş edir, Cənubi Tabasaranda baş verən bəzi hadisələr haqqında məlumat verir.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 91.

71) ŞAXTAXTİNSKİ İSAY SULTAN

Tiflis, 9 may, 1876.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Ə davno uce sobiralsə vırazitğ moe iskrennee soçuvstvie...

Bitir: ... pocatğ vam druceski i bratski ruku.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinə məqalə yazması haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 94.

72) MÜRSƏL BƏY ŞAHBAZOV

5 aprel, 1873.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Məktubun son vərəqində cizmaqara yazılar vardır.

Başlanır: Pisğmo vaşe ot 16-qo marta...

Bitir: ... Mocno bez nix oboytisğ.

Məzmunu: mətbəə ləvazimatı haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 93.

73) ŞAHMALIYEV ƏBDÜRRƏHMAN

1877.

Azərbaycan dilində. Göy rəngli, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bəd əz dua müəllim ruyi- şərfiniz ola ki...

Bitir: ... qəbz verib, üç manatı alasız.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinə rəğbət ifadə olunur.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 95.

74) Qeyd edilməsə də, məktubun M.Xanlarov

tərəfindən yazıldığını müəyyən etdik.

Yerevan, 8 oktyabr 1872.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. İmza aydın deyil.

Başlanır: Pisğmo vaşe ot 8-qo proşloqo...

Bitir: ... Naşim podpisçikam ob ix obəzatelğstvax.

Məzmunu: məktubda cəmiyyətin adı qeyd edilməsə də tarixinə əsasən məhz müsəlman tələbələrinə yardım cəmiyyəti haqqında olduğu aydınlaşır.

Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v 101.

YENƏ

75) 18 oktyabr, 1872.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Denğqi svoi ə otoslal bı vam...

Bitir: ... sbor pocertvovaniy.

Məzmunu: abunə işləri haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

YENƏ

76) 30 oktyabr, 1872.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. İmza aydın deyildir. Həmin məktubun yuxarıda təsvir edilmiş məktubun müəllifidir.

Başlanır: Pocaluysta, ne budğ v pritenzii...

Bitir: ... Ostaösğ navseqda predannım oteçestvu.

Məzmunu: Abunə işləri haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

YENƏ

77) Moskva, 10 iyul, 1874.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Predstavlətsə sluçay, i ne moqu vozdercatğsə...

Bitir: ...Postaraysə vospitatğ svoö doçku ne niqilistkoy...

Məzmunu: Xan Lənkəranski haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 4 vərəq, s.v. 101.

YENƏ

78) Yelisavetpol, 22 iyul 1875.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. İmza aydın deyil.

Başlanır: tı ne dumay, dorəqoy druq moy Qasan-bek...

Bitir: ... adresuə, koneçno v Elisovetpolğ.

Məzmunu: «Əkinçi»yə abunə üçün pul göndərilməsi və s. haqqında.

Ölçüsü: 13,5x20,5 sm., həcmi: 2 vərəq: 2 vərəq, s.v. 101.

YENƏ

79) 1293 hicri (1876 miladi)

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Müəllif, Həsən bəyə yazdığı bu məktubun «Əkinçi» qəzetində imzasız çap edilməsini xahiş edir.

Başlanır: Mənim əziz dostum Həsən bəy, siz və «Əkinçi»...

Bitir:... Bənim nam və ləqəbimdən yazmusuz.

Məzmunu: Şeyxül-islamın «Əkinçi» qəzetində nəşr edilmiş elmi-əbdan və elmi-ədyan haqqındakı məqaləsinə hüsni-rəğbət.

Ölçüsü: 13x20,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 10.

80) YENƏ

Vyursburq, 16 (4) sentyabr, 1878.

Rus dilində. Ağ, damalı vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: ə uce v Vörüburqe...
Bitir: ... ə napişu, çtobı oteü vam peredal adres.
Məzmunu: Vyursburq, orada keçirdiyi həyatı və dərsləri haqqında bəzi məlumatlar.
Ölçüsü: 14x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 69.

81) YENƏ

S.Peterburq, 5 oktyabr, 1878.
Rus dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Tretğeqo oktəbrə ə poluçil...
Bitir: ... prişlite mne.
Məzmunu: Petrovsk Akademiyasında təhsil alan tələbələrdən, evində olduğu şəxsdən və Həsən bəyin ona etdiyi yardımdan razılıq haqqında.
Ölçüsü: 14x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

82) YENƏ

Vyursburq, 3 dekabr, 1787.
Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Nakoneü vçera poluçil s neterpeniem ocidaemoe...
Bitir: ... iskrenno uvacaöhiy vas.
Məzmunu: Vyursburq darülfünununda keçdiyi dərslər və öz həyatı haqqında.
Ölçüsü: 13,5x22 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 85.

83) YENƏ

Moskva, 4 fevral, 1879.
Rus dilində: Firuzəyi saya kağıza qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Oba vaşi pişğma s 10 rub...
Bitir: ... za tem prohayte.
Məzmunu: Həsən bəyə kənd təsərrüfatına aid kitab

göndərmiş və həmin sahəyə aid ədəbiyyatın az olduğunu bildirmişdir. Həsən bəyə bəzi xüsusi məsləhətlər verilir.

Ölçüsü: 12,5x20 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

84)YENƏ

Vyursburq, 3 may 1879.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Ə poluçil vaşe pisğmo ot 24 marta...

Bitir: ... çtöbı poluçitğ çin.

Məzmunu: Vyursburqdakı həyatı və keçirdiyi dərslər haqqında.

Ölçüsü: 14x22 sm., həcmi: 3 vərəq, s.v. 70.

85) YENƏ

Vyursburq, 15 iyun, 1879.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Davno uce ə ne poluçəö ot vas pisem...

Məktubun sonu cırılmışdır.

Məzmunu: neft istehsalı ixtisası üzrə təhsil alması haqqında.

Ölçüsü: 14x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 70.

86)

Novo-Aleksandriya

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır. Məktub sondan naqisdir.

Başlanır: 20-qo iölə, kak vam izvestno...

Bitir: ... tam ce i naxoditsə pomehenio professora.

Məzmunu: özü və yoldaşlarının instituta daxil olması haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

87)

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Məktub əvvəldən naqisdir. Bir tərəfi cırılmışdır. İmza aydın deyildir.

Başlanır: Russkie studentı zdesğ polğzuöutsə...

Bitir: ... uvacaöhiy vas.

Məzmunu: Xaricdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələr haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

88)

Məktubun bir hissəsi cırıldığı üçün onun tarixini müəyyən etmək olmadı.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır. Məktub sondan naqisdir.

Başlanır: Ə davno poluçil vaşe poslednoe pisğmo...

Bitir: ... çutğ ne proqnali eqo iz sobranie.

Məzmunu: Avropanın bəzi şəhərləri, xüsusilə Leypsiq şəhəri, öz təhsili, universitetdəki vəziyyət və işlər haqqında.

Ölçüsü: 14x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

89) AQA YEV¹

(teleqram)

Bakı, 1908.

Rus dilində. Teleqraf vərəqinə qara qarandaşla yazılmışdır. Teleqramdan məlum olur ki, bu dövrdə Həsən bəy Zərdabi Göyçayda xəstə imiş.

Başlanır: Vtoroy sğezd uçiteley...

Bitir: ... Predsedatelğ sğezda doktor Aqaev.

Məzmunu: Xəstə olduğu üçün Həsən bəyin Müsəlman müəllimlərinin II qurultayında iştirak etmədiyindən təəssüflənir, onun tezliklə sağalıb, yenə məhsuldar

¹ Зярдаби Щясян бйяя эюндярилмиш бу телеграм мяктублара гарышмасын дейя сонда верилди.

yaradılığa başlamasını arzu edir.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 102.

H.ZƏRDABİNİN ŞƏXSİYYƏTİNƏ AİD SƏNƏDLƏR

1) ARXIV SƏNƏDLƏRİ

Tarixi müxtəlif.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə yazı maşınında çap edilmişdir. Bunlar yaxın illərdə elmi işçilər tərəfindən müxtəlif arxivlərdə olan və Həsən bəyin maarifpərvərliyini əks etdirən sənədlərdən çıxarılmış 70 ədəd sənətin surətidir.

Müsəlman qız məktəbi açmaq üçün Bakı qubernatoruna verilmiş ərizələr, дума iclasının protokolları, Həsən bəyin çıxışları, tədris sənədləri, Həsən bəyin şəxsiyyətinə aid sənədlər, valideynlər dərəcəsi və iclasları protokolları və başqalarından ibarətdir.

Ölçüsü: 20x28,5 sm; həcmi: 166 vərəq, s.v. 123.

2) ATTESTAT

Moskva, 25 iyul, 1865.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə çap edilmiş həmin attestatın əl ilə yazılmış hissəsi qara mürəkkəblədir.

Attestat Həsən bəy Zərdabinin Moskva universitetinin fizika-riyaziyyat fakultəsinin təbiət şöbəsini bitirdiyini, Universitet şurası tərəfindən ona namizədlük dərəcəsinin verildiyini bildirir.

Ölçüsü: 21,5x35 sm; həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 112.

3) ATTESTAT SURƏTİ

19 sentyabr, 1883.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. 882 №-li bu attestatın surəti Tiflis natariusu tərəfindən təsdiq edilmişdir. Sənəd Zərdabinin təhsili və əmək fəaliyyəti haqqındadır.

Ölçüsü: 22,2x35,3 sm; həcmi: 2 vərəq, s.v. 113.

4) VƏSIYYƏTNAMƏ

Rus dilində. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə Həsən bəyin xətt ilə yazılmışdır. Vəsiyyətnamə təsdiq edilmişdir.

Sənəddə Həsən bəy bütün əmlakının övladları arasında bərabər surətdə bölünməsinə vəsiyyət edir.

Ölçüsü: 22x35,5 sm; həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 106.

5) ƏRİZƏ SURƏTİ

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qaralama şəklində yazılmışdır. Üzərində çoxlu təshihlər aparılmış həmin ərizə Həsən bəyin Bakı gimnaziyasında müəllimlik etdiyi vaxta təsadüf edir. Həsən bəyin Bakı qubernatoruna verdiyi bu ərizədə «Əkinçi» qəzetinin məqsədindən, senzura çətinliyindən yazır və qubernatorun özünün sensor

olmasını xahiş edir.

Ölçüsü: 21,8x35,7 sm; həcmi: 2 vərəq, s.v. 116.

6) DİPLOM

Tiflis, 12 noyabr, 1889.

Rus dilində. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir. Kənarlarında kənd təsərrüfatı alətinin rəsmi vardır. Kənd təsərrüfatı və sənaye alətlərinin Tiflisdə keçirilən Qafqaz sərgisinin 114 nömrəli bu sənədində H..Zərdabiyə daha bol balıq tutmaq üçün etdiyi ixtirasına görə Qafqaz kənd təsərrüfatı cəmiyyəti tərəfindən III dərəcəli diplom verildiyi bildirilir.

Ölçüsü: 59,8x47,9 sm., həcmi: 1 ədəd: s.v. 114.

7) DİPLOM

Tiflis, 12 noyabr, 1889.

Rus dilində. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir. Kənarlarında kənd təsərrüfatı alətinin rəsmi vardır. Kənd təsərrüfatı və sənaye alətlərinin Tiflisdə keçirilən Qafqaz sərgisinin 4 nömrəli bu sənədi H..Zərdabiyə yemlik ot, arpa, buğda və samanın yüksək keyfiyyətini əldə etmək üçün etdiyi ixtisasına görə Qafqaz kənd təsərrüfatı cəmiyyəti tərəfindən III dərəcəli diplom verildiyi bildirilir.

Ölçüsü: 59,8x47,9 sm; həcmi: 1 ədəd, şifri: s.v. 115.

8) QAFQAZ SENZURA KOMİTƏSİNİN İŞİ

Tiflis, 1-3 avqust, 1873.

Rus dilində. İşin kağızları ağ, saya olub, yazıları qara mürəkkəblədir. Bəzi hissələr aydın deyil. «Əkinçi» qəzetinin nəşri haqqında Bakı realni gimnaziya müəllimi Həsən bəy Zərdabiyə verilmiş senzura komitəsinin icazəsidir. Sənədin

sonuncu vərəqdəki qeyddən onun Tiflis arxivindən götürüldüyü aydınlaşır.

Ölçüsü: 35x21,5 sm; həcmi: 3+1 vərəq, s.v.118.

QAFQAZ SENZURA KOMİTƏSİNİN İŞİ

Tiflis, 16 avqust, 19 dekabr 1874.

Rus dilində. İşin kağızı ağ, saya olub, yazıları qara mürəkkəblədir. Bakı realni gimnaziya müəllimi Həsən bəy Zərdabiyə «Əkinçi» qəzetinin nəşri üçün icazədən və qəzetin proqramından ibarət olan bu sənədin sonundakı qeyddən onun Tiflis arxivindən götürüldüyü aydınlaşır. Həmin qeyd yuxarıda təsvir edilmiş işdə olduğu kimi bənövşəyi mürəkkəblədir.

Həmin işin içərisində Zərdabinin xəttilə ərizə qaralamaları vardır.

Ölçüsü: 35x21,5 sm; həcmi: 17+5 vərəq, s.v. 119.

9) MATƏM LENTİ

Al qırmızı rəngdə olan bu lent H.Zərdabinin vəfatı münasibətilə düzəldilmişdir. Üzərində qara rənglə «Telo umerlo, mıslğ civet. Rabotniku-mıslitelö ot rabotnikov tipografii Kaspıi» sözləri yazılmışdır.

Ölçüsü: 17,5 sm; s.v. 105.

10) TƏLİQƏ

Bakı, 26 aprel, 1872.

Rus dilində. Bakı məktəblər müdiriyyəti blankına qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Təliqə H.Zərdabinin müsəlman tələbələrinə yardım cəmiyyəti haqqında yazdığı xahişinə cavabdır.

Ölçüsü: 17,5x22 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 120.

11) XƏBƏRDARLIQ

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Qafqaz təlim okruqu popeçitelinin Həsən bəy Zərdabi Məlikovun müsəlman tələbələrinə inayət cəmiyyətinin qanun-qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında verdiyi raportuna cavabın surətidir.

Həmin sənəddən müsəlman tələbələrinə inayət cəmiyyətinin qanun-qaydalarının təsdiq edilməsi aydınlaşır.

Ölçüsü: 21x32 sm., həcmi: 1+2 vərəq, s.v. 121.

12) ŞƏHADƏTNAMƏ

Tiflis, 1859.

Gürcü və rus dillərində, çap. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir. Tiflis vilayət gimnaziyasının 6-cı sinfində oxuduğu zaman Həsən bəyin yanvar, fevral və mart aylarında aldığı qiymətlərin vərəqəsidir. Sınıfda oxuyan uşaqlar içərisində birinci yeri tutması qeyd edilmişdir.

Ölçüsü: 18x22 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 108.

13) YENƏ

Tiflis, 1859.

Gürcü və rus dillərində çap. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir.

Tiflis vilayət gimnaziyasının 7-ci sinfinə keçməsi haqqında Həsən bəyin qiymət vərəqəsi.

Ölçüsü: 18x22 sm., həcmi: 1 vərəq, inv. s.v. 109.

14) YENƏ

Tiflis, 1860.

Gürcü və rus dillərində çap. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir. Tiflis vilayət gimnaziyasının 7-ci sinifində oxuduğu zaman Həsən bəyin yanvar, fevral və mart aylarında aldığı qiymətlərin vərəqəsi. Sinifdə oxuyan uşaqlar içərisində birinci yeri tutması qeyd edilmişdir.

Ölçüsü: 18x22 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 110.

15) YENƏ

Tiflis, 1860.

Gürcü və rus dillərində çap. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir. Tiflis vilayət gimnaziyasının 7-ci sinifində oxuduğu zaman Həsən bəyin aprel, may və iyun aylarında aldığı qiymətlərin vərəqəsi. Sinifdə oxuyan 13 şagird içərisində üçüncü yeri tutduğu qeyd edilir.

Ölçüsü: 18x22 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 111.

H.ZƏRDABİNİN
VƏFATI MÜNASİBƏTİLƏ HƏNİFƏ XANIMA
GÖNDƏRİLƏN TELEQRAM VƏ MƏKTUBLAR

TELEQRAMLAR

1) AMADZİ

Xasavyurt, 12 yanvar, 1908.

Rus dilində. Teleqram blankına göy rəngli karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: S qlubokim...

Bitir: ... postiqşeqo qorə.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə Hənifə xanıma göndərilmiş başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

2) ƏFƏNDİYEV

Xarkov, 5 yanvar, 1908.

Rus dilində, çap. Teleqramın tarixi qara karandaşla qeyd edilmişdir.

Başlanır: Xarğkovskoe musulğmanskoe...

Bitir: ... postiqşeqo vas qorə.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.3

3) JUKOVLAR

Tiflis, 30 noyabr, 1907.

Rus dilində, çap. Teleqram bir cümlədən ibarət olduğu üçün «başlanır», «bitir»i yazılmadı.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

4) MƏRDAN

Peterburq, 29 noyabr, 1907.

Rus dilində, çap. Həmin teleqram vərəqəsində yalnız tarix qara karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: Oplakivaö nezabvennoqo otüa...

Bitir: ... vse kak podabaet.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

5) NAMƏLUM ŞƏXS

5 dekabr, 1907.

Rus dilində, çap. Teleqramın tarixi qara karandaşla yazılıb. İmza aydın deyil.

Başlanır: Duşevnoy bolğö...

Bitir: ... pomni zabotu o sine.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

6) PETERBURQ MÜSƏLMANLARI

Peterburq, 2 dekabr, 1907.

Rus dilində, teleqram blankına qara karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: Peterburqskie musulmane...

Bitir: ... Sultan i Ali Mirza Maksutov.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 104.

7) PETERBURQDAKI MÜSƏLMAN TƏLƏBƏLƏRİ

Peterburq, 8 yanvar, 1908.

Rus dilində, teleqram blankına qara karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: Studentı musulğmane...

Bitir: ... vıracaöt qlubokoe soboleznovanie.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

8) PƏLƏVƏNDOVLAR

Axalqala (?), 10 dekabr, 1907.

Rus dilində, çap. Teleqramın tarixi qara karandaşla yazılıb.

Başlanır: Primate qlubokoe soboleznovanie...

Bitir: ... Əsin-bek Palavandovı.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

9) TUQAYEV (axund)

Ufa, 9 yanvar 1908.

Rus dilində. Teleqram blankına qara karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: Seqodnə sorokovoy deng...

Bitir: ... xatmı Koran.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatının 40 günü münasibətilə Quran xətm edilməsi haqqında.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

10) URUSBAYEV İBRAHİM

Bakı, 1907.

Rus dilində, çap. Teleqramın tarixi qara karandaşla yazılıb.

Başlanır: Tolğko seyças...

Bitir: ...ukrepit vas boq.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

11) HƏMİD

Dərbənd, 1 dekabr, 1907.

Rus dilində. Teleqram blankına qara karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: Konçına doroqoqo Qasan beka.

Bitir: ...təceluö utratu.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

12) ŞAPAYEVLƏR

Stavropol quberniyası, 30 noyabr, 1907.

Rus dilində. Teleqram blankına qara karandaşla yazılmışdır.

Başlanır: S çuvstvom qlubokoqo...

Bitir: ... uteşeniə.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 21,5x25 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

MƏKTUBLAR

1) ƏHMƏDBƏYOV ÖMƏR BƏY

Göyçay. Tarixi qeyd edilməsə də, məzmunundan 1908-ci ildə yazıldığı aydınlaşır.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqə ərəb əlifbası ilə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Çəharşənbə günü olan...

Bitir: ... Həsən bəyin gimnaziya şagirdi olan Ömər bəy Əhmədbəyov.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

2) İSKƏNDƏROV İ.

Şamaxı, 9 dekabr, 1907.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmış və haşiyələnmişdir.

Başlanır: na dnəx proçitav qazetu...

Bitir: ... ostaösğ uvacaöhim vas.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 103.

3) N.N.

Tiflis, 9 dekabr, 1907.

Rus dilində. Ağ, cizgili kağıza qara mürəkkəblə yazılmışdır. İmza aydın deyildir.

Başlanır: Precede vseqo, pozvolğte...

Bitir: ... Vam qore.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 103.

4) TEREQULOVA AİŞƏ

Qazan, 10 dekabr, 1907.

Rus dilində. Ağ, cizgili dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Uznava o smerti vaşeqo dorogogo...

Bitir: ... predannoy vam Aişi Terequlovoy.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 103.

5) HƏQQİ

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Külli nəfsin zəiqətül-mant.

Bitir: ... Ənə fənən əl-vida.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə başsağlığı.

Ölçüsü: 17x22 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 103.

«ƏKİNÇİ» QƏZETİNƏ YAZILMIŞ MƏKTUB VƏ MƏQALƏLƏR

1) ABRAHAM – məktub.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bu həftə bir erməni qəzetində...

Bitir:... Kağız yazıb, göndərə bilər.

Məmunu: müəllif, əsasən, avropalıların qəzet oxumağa olan marağından bəhs edir. Bu məqsədlə fəqir bir qızın

soyuqdan titrəyə-titrəyə bir küncə bükülüb qəzet oxumasını misal gətirir.

Ölçüsü: 21,2x26,7 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 145.

2) ABBAS BƏY QARABAĞI – məktubat öz şəhri
Quba.

Quba, 12 yanvar, 1876.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, damalı vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Bəzi cümlələrin üzərindən qara qarandaşla xətt çəkilmişdir. Məqalənin əvvəlində rus dilində Həsən bəyin ünvanına bir məktub da vardır. Məktub məqalənin nəşri ilə əlaqədar olduğu üçün ayrıca təsvir etmək lazım gəlmədi.

Başlanır: Bizim Qibbə şərhində erməni cəmaəti...

Bitir:... Bir elm və mərifət təhsil etməyəcəklər.

Məzmunu: məqalədə müsəlmanların geridə qalmasının səbəblərini göstərilir, məktubda isə məqalənin imzasız çap edilməsi xahiş edilir.

Ölçüsü: 21,5x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 58.

3) ADIGÖZƏLOV ƏSGƏR GORANI – Qoyunu dəli
edən qurddur.

Moskva, 18 mart, 1876.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Əlyazmanın əvvəlində müəllifin «Əkinçi»yə göndərdiyi və mühərririn fikrinə əsasən genişləndirmək lazım gəldiyi məqaləyə əlavə vardır. Həmin əlavədə maldarlıq sənətindən danışılır. Sonda Həsən bəyin ünvanına məktub vardır. Məktub geniş olsa da, məqalədən bəhs etdiyi üçün ayrıca təsviri lazım gəlmədi. Məktub rus dilindədir.

Başlanır: Dünya yaranandan bəri...

Bitir:... elmdə məsləhət edər.

Məzmunu: itdə olan qurdun qoyuna və əksinə keçməsindən, bunların yalnız heyvana deyil, insana da zərərindən bəhs edilir.

Ölçüsü: 13,3x21 sm., həcmi: 4 vərəq, s.v. 136.

4) YENƏ – Elm Xəbərləri.

Tarixi qeyd edilməsə də məqalə ilə birlikdə göndərilmiş məktubdan onun Moskvada 15 noyabr 1875-ci ildə yazıldığı aydınlaşır.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqin iki üzünə ərəb əlifbası ilə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Məlumdur ki, titrətmə qızdırmanın...

Bitir:... Əmma min məzhəb var.

Məzmunu: qızdırma-titrətmənin qarşısının alınması, rənglərdə mərgümləşmə qatışıqı, və s. haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 136.

5) YENƏ – Moskvadan məktubat və elm xəbərləri.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalə iki hissədən ibarətdir: 1) Moskvadan məktub, 2) elm xəbərləri.

Başlanır: Hər millətdə və hər zaman xəlv həmişə elmə...

Bitir:... Bu heyvanlar yanıb, tələf olmaz.

Məzmunu: birinci hissədə elmin rolundan və müsəlmanların elm oxuyanları kafir adlandırmalarından, ikinci hissədə isə küçələrin natəmiz olmasından və onun insan orqanizminə zərərindən danışılır.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 136.

6) YENƏ – Peterburqdan məktub.

Avtograf.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Əvvəlində Həsən bəydən bu məktubu «Əkinçi»də çap etməsi xahiş edilir. Həmin hissə rus dilindədir.

Başlanır: Avropanın hər bir məmləkətində...

Bitir:... padşahlıqdan

Məzmunu: muzey və sərginin əhəmiyyəti, kənd təsərrüfatı muzeyi, ermitaj və kütləvi kitabxana haqqında.

Ölçüsü: 13,2x21,2 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 136.

7) YENƏ – «Mışaq» qəzetinin 3-cü nömrəsində,
«Əkinçi» qəzetində gedən yazıya cavab.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Sonuncu səhifədə müəllifin Həsən bəyə məktubu vardır. Məktubda məqalənin çap edilməsi xahiş edilir və yaxınlarda Gəncədə məcmuə çap ediləcəyi olduğunu bildirilir.

Başlanır: Zikr olunan mətləbi...

Bitir:... İspaniya vilayəti hələ də xərəbə qalıb.

Məzmunu: ittiadi – islam məsələsi, müsəlmanların elmə yiyələnmə bilməsinə dair məqaləyə cavab.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 136.

8) AXUNDOV MİRZƏ FƏTƏLİ – Məktub

1 yanvar, 1877.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktub «Bizim əzizimiz və gözüümüzün işığı Həsən bəy» sərlövhəsi ilə başlanır. Müəllif onun «Əkinçi» qəzetində çap edilməsini xahiş edir. Məktub müəllifin «Vəkili-naməlum» gizli imzası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Sən hər qəzetəndə biz müsəlman...

Bitir:... Öz qəzetəndə basasan.
Məzmunu: müsəlmanların savadlanmasına mane olan səbəblər.
Ölçüsü: 21,5x26,5 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 31.

9) B.T. – Məktubat.

Quba, 1876.
Avtoqraf.
Azərbaycan dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Əvvəlində Həsən bəyin ünvanına «Məktubat»ın redaktə edilib, qəzetdə çap edilməsi haqqında müəllifin xahiş məktubu vardır.
Başlanır: Bənim əzizim Həsən bəy...
Bitir:... Hər bir şikayətə görə xaric etsin.
Məzmunu: Quba yəhudiləri haqqında.
Ölçüsü: 21,4x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 35.

10) VƏZİROV NƏCƏF BƏY – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

20 noyabr 1876.
Avtoqraf.
Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalə ilə birlikdə Həsən bəyin ünvanına rus dilində bir məktub da vardır. Məktub əsasən bir nömrə altında və məqalə haqqında olduğu üçün ayrıca təsvir edilmədi. Məqalə və məktubun kim tərəfindən göndərildiyi qeyd edilməsə də, xəttindən həmin şəxsin məhz Nəcəf bəy Vəzirov olduğu aydınlaşır.
Başlanır:¹ Statğə o mektebe pomchennaə...
Bitir: ... Klanəösğ vaşey supruqe.
Məzmunu: məktəb və təlim-tərbiyə haqqında.
Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 36.

¹ Мягальянин яввялиндяки вя сонундакы йазылар рус дилиндядир.

11) Yenə – Mənim vaqim (hekayə)

30 avqust (ili qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. «Tatarı» (knut) imzası ilə yazılmış bu hekayənin sonunda müəllifin Həsən bəyə «Əkinçi» qəzetinin rolu haqqında rus dilində yazdığı məktubu vardır. Hekayənin əvvəlində «Bəndi-məxsusi» sözləri yazılmışdır. Qeyd edilməsə də xəttinə və məzmununa əsasən yazının müəllifinin Nəcəf bəy Vəzirov olduğu aydınlaşır.

Başlanır:

Bitir: ... Asker davno ne prixodit.

Məzmunu: cəmiyyətdəki mürtəcə qüvvələrin ifşası.

Ölçüsü: 21x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 154.

12) Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

7 noyabr (ili qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məzmunundan və vərəqin nömrəsindən məqalənin naqis olduğu aydınlaşır. Məqalənin sonunda müəllif H.Zərdabiyə rus dilində bir məktub yazmışdır.

Başlanır: Petrovski Akademiya böyük məktəbxanalardan...

Bitir: ... İskrennomu löbəhemu vas.

Məzmunu: Petrovsk akademiyası və maldarlıq elmi haqqında bəzi məlumatlar.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 154.

13) Ağuçu Bədrichan (hekayə).

Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin əvvəli və sonu müəllifin H.Zərdabiyə məktubu ilə başlanır və bitir: məktub rus dilindədir. Məktub əsasən Nəcəf bəyin «Əkinçi»yə yazdığı məqalələrdən, həmin orqanı özünə müəllim hesab etməsindən bəhs edir. Əsər «Doğruçu» imzası ilə imzalanmışdır.

Başlanır: Ağuçu Bədircahan...

Bitir:... Bədircahan qiyamət edirdi.

Məzmunu: ağuşu qadının fırıldaqla xalqı soyması ifşa edilir.

Ölçüsü: 21,5x27 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 154.

14) YENƏ.- Ağuçu Bədircahan (hekayə).

Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Əlyazmaya 5 vərəqdən ibarət maşın çapı ilə hekayənin surəti əlavə edilmişdir.

Başlanır: Ağuçu Bədircahan...

Bitir:... Bədircahan qiyamət edirdi.

Ölçüsü: 21x27 sm., həcmi: 6 vərəq, s.v. 154.

15) VƏLİYEV MƏMMƏDƏLİ BƏY – Yerevandan məktub.

1878-ci il.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bir neçə həftə İrəvan...

Bitir:... Vaxtında müfəssəl yazarıq.

Məzmunu: Yerevan mahalında vəhşi bir heyvanın insanlara verdiyi tələfatdan və onu məhv etmək üçün tədbirlər haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 37.

16) QAZİYEV MOLLA MƏMMƏD – Məktub.

22 fevral 1877.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktub Həsən bəyə yazılsa da məzmunundan onun «Əkinçi» qəzetində çap etmək üçün göndərildiyi aydınlaşır.

Başlanır: Alicənab və fəzaili...

Bitir:... Təveqqe edirəm mənim adımlı yazmayasız vəssəlam.

Məzmunu: Zaqatalanın Car kəndində baş verən bəzi xoşagəlməz hadisələr haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 137.

17) ƏZUDİ ƏBU SALEH – Məktub.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqə göy mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bizim vilayətimizdə türk dilində qəzetə...

Bitir:... Təveqqe olur ki, bu mətləbi çap edəsiniz.

Məzmunu: bir qədər elmi-əbdandan danışdıqdan sonra Kərbəladan gələn zəvvarın verdiyi xəbərlərdən – məs.: Zəncan şəhərinin yaxınlığındakı bir dağda qızıl mədəni tapılması və s.- dən məlumat verilir.

Ölçüsü: 18x22 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 42.

18) ƏLİZADƏ ŞİRVANİ – Məktub.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Cənab Sultanov bilməm nə...

Bitir:... İN təbabət ke, to mikont lər heyvanəct.

Məzmunu: kapitan Sultanovun «Əkinçi»də nəşr olunmuş məqaləsinə cavab olaraq həmin yazının məqsədinin sünnilərlə şüələr arasına ədavət salmaqdan başqa bir şey olmadığı bildirilir.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 144.

19) ƏHSƏNÜL-QƏVAİD – Məqalə

1876.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin əvvəlində Həsən bəyə məqalənin çap edilməsi, əbunə işləri və s. haqqında məktub yazılmışdır. Həmin məktubu Əhsənül – Qəvaid açıq imza ilə, yəni Məhəmməd Sadiq Gəncəyi imzası ilə yazmışdır.

Başlanır: Fədayət şövəm çox ərdi-səlam...

Bitir:... Əvəzini sənə etməsə, qardaşına eyləsin.

Məzmunu: «Mşaq» qəzetinə cavab olaraq İranda yaşayan ermənilərin vəziyyəti haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 146.

20) YƏQUBƏLİBƏYOV MİRZƏ MƏMMƏD –

Məktub.

Yerevan quberniyası, Vaqarşapad kəndi, 1876.

Avtograf.

Fars dilində. Ağ, cizgili vərəqə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Bərabər ba in mərasele ərsal kərdəm...

Bitir:... Puşide nə mand inşallah bağı vəssəlam.

Məzmunu: rus qoşunlarının müsəlman və ermənilər tərəfindən necə qarşılınması haqqında.

Ölçüsü: 21,5x26,5 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 54.

21) MEHMANDARZADƏ ABDULLA – Məqalə (adı

qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: «Əkinçi» indikinəsən çox nəsihət...

Bitir:... fikr etmək olardı ayrı elmləri.

Məzmunu: kənd təsərrüfatının inkişafında elmin rolu haqqında.

Ölçüsü: 17,5x22 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 148.

22) MƏHBUS DƏRBƏNDİ – Məktubi – Dərbənd.

1877.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktub ayrı-ayrı sujet xəttinə malik hissəyə bölünmüşdür.

Başlanır: «Əkinçi» indikinəsən çox nəsihət eylədi...

Bitir:... Fikir eyləmək olardı ayrı elmlərdən.

Məzmunu: birinci hissədə həqiqi dostluqdan, ikinci hissədə avam xalqın «Əkinçi» qəzetinə münasibətindən danışılır.

Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 138.

23) MƏHBUS DƏRBƏNDİ – Məktubi – Dərbənd.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Hər kim desə ki, miyani xəlqdə...

Bitir:... Məbada ki, qələt olmasın.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetinin əhəmiyyəti haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 138.

24) YENƏ.

Tarixi qeyd edilməmişdir. Dərbənd.
Avtoqraf.
Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.
Başlanır: «Əkinçi» qəzetinin zinyəti cənab Əhsənül Qəvayid...
Bitir:... İki həftədə bir dəfə oxunsun.
Məzmunu: ticarət məsələlərinə dair.
Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 138.

25) MƏHƏMMƏDƏLİ – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

1298 hicri (1875 miladi)
Avtoqraf.
Ərəb dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.
Başlanır: Sümmə hasili-tərcümə
Bitir:... Kətəbə Əbdülayel Məhəmmədəli.
Məzmunu: elmi-əbdan və elmi-ədyan haqqında.
Ölçüsü: 17,5x22 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 64.

26) MƏHƏMMƏDƏLİ ƏŞƏRİ SƏLYANİ – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.
Avtoqraf.
Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Vərəqin əks tərəfində qara karandaşla, digər bir xəttlə zəhmətin iki növünün olması haqqında qeydlər vardır.
Başlanır: Cənab hadimül-qəvaid keçən nömrədə...
Bitir:... Onu çox tez əmələ gətirir.

Məzmunu: Hadimül-qəvaidin¹ «Əkinçi» qəzetinə baş çapmaq barəsində də çap etdirdiyi məqaləsinin tənqidi.

Ölçüsü: 21,5x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 149.

27) MİRZƏ KAZİM – Məqalə və şeir. (məqalənin və şeirin adı qeyd edilməmişdir).

Yerevan. (tarixi qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. həmin şifrəli Məmməd vəliyevin bəy xəttilə yazılmış məqalə və şeir məktubun daxilindədir. Məktubda məqalə və şeirin çap edilməsi xahiş edilir.

Başlanır: Həmdü-səna Xaliği-nəəm və...

Bitir:... ta ki, bu əflak, bu ədvar vardır.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzeti və onun redaktoru Həsən bəy Zərdabinin xidməti barəsində.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 25.

28) MİRZƏ MƏSUM –Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

26 dekabr, 1875.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin əvvəli Zərdabiyə məktubdan ibarətdir. Məktubda farsca məqalənin qəzetdə çap edilməsi xahiş edilir. Birinci vərəqin bir hissəsi cırılmışdır.

Başlanır: Yəqinəst ke, şoma...

Bitir:... cəmi xəsarətinin öhdəsindən gəlsin.

Məzmunu: Culfada İran dövləti tərəfindən tikilmiş bir poçtxana haqqında.

Ölçüsü: 21,8x34,8 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 134.

¹ Капитан Солтанов.

29) NAMƏLUM ŞƏXS – Məktub.

Tarixi qeyd edilməmişdirsə də, məzmunundan h.1294-cü ildə (m.1877) yazıldığı müəyyəndir.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Sonuncu səhifədə çox ehtimal ki, Zərdabiyə yazılmış bir məktub vardır. Məktub bəzi rus terminlərinin anlaşılmaması haqqındadır.

Başlanır: Bu sənə 1294 Gilanda...

Bitir:... arpa və buğda yaxşı olur.

Məzmunu: Gilanda olan quraqlıq haqqında.

Ölçüsü: 11x17,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

30) NAMƏLUM ŞƏXS – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtoqraf.

Fars dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Bena be tərçübeyi ke, kərdeim məlum...

Bitir:... nə bəraye Hendostan.

Məzmunu: rus dilinin öyrənilməsi zərurəti haqqında.

Ölçüsü: 21,5x27,5 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 151.

31) NAMƏLUM ŞƏXS – Məktub.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Qafqaz müsəlmanlarından...

Bitir:... tərbiyə olmasına bais olsunlar.

Məzmunu: xalqın savadsızlığından və məktəblərin azlığından şikayət edilir.

Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 101.

32) SADIQBƏYOV XƏLİL BƏY – Köhnə şəhərdə
təzə nizam qoyan bəzi əməllərdir. (məqalə)

Şamaxı, 5 iyun (ili qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalə iki hissədən ibarətdir. 1) təsvirdə qeyd etdiyiz sərlövhədir ki, əvvəldə yazıldığı üçün ümumi sərlövhə kimi göstərildi; 2) Böyük şəhərə, böyük baxıcı lazımdır.

Başlanır: Şəmaxinin əhli

Bitir:... Heç bir məhəllə etibar olmazdır.

Məzmunu: birinci hissədə nəzakət qaydalarını pozanlar tənqid edilir.

İkinci hissədə Bakı dəmir yolu stansiyasının talanmasından bəhs olunur.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 142.

33) SADIQBƏYOV XƏLİL BƏY – Əxbari-neft.

11 iyun (ili qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Məzmunundan Şamaxıdan yazıldığı aydınlaşır. Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin sonuncu vərəqində Həsən bəyin ünvanına yazılmış məktubda neft kompaniyasının bəzi başçıları tənqid olunur və məqalənin qəzetdə çap edilməsi xahiş edilir. Məktub göy karandaşla ixtisar edilmişdir.

Başlanır: Şəmaxinin neft işləri...

Bitir:... Bu əxbari tez çap eyləyiz.

Məzmunu: Muxtarovla Zeynalovun neft işləri ilə əlbir məşğul olmaları haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 142.

34) SADIQBƏYOV XƏLİL BƏY – Əxbari-Şamaxı.

23 iyun (ili qeyd edilməmişdir). Məzmunundan Şamaxıda yazıldığı aydınlaşır.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalə iki hissədən ibarətdir. Birinci səhifə qara karandaşla ixtisar edilmişdir. Sonda məqalənin çap olunması xahiş olunur.

Başlanır: Şamaxı qaradskoy dum qoymamışdan...

Bitir:... təvəqqe edirəm çapa verəsiniz.

Məzmunu: birinci hissədə müxtəlif məsələlərdən, Şamaxı şəhərindəki hamamlardan, onların isidilmə üsulundan, küçələrin natəmizliyindən ikinci hissədə şəhərin dövlətlilərinin xalqın təlim və tərbiyəsi üçün heç bir səy və yardım göstərməmələrindən, lazımsız xərclər etmələrindən, onların Seyid Sədrəddin məqbərəsini təmir etmələrindən və saldatların həmin məqbərəyə ehtiramsızlığından bəhs olunur.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 142.

35) YENƏ – Əxbari-Şamaxı.

Şamaxı, iyul ayı (ili qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin əvvəlində qara qarandaşla və digər bir xətlə rusja «Qorodskie dela» sözləri yazılmışdır.

Başlanır: Lyulun Şəmaxı dumasında zasidanya...

Bitir:... dərdimizi göstərən olmadığıdır.

Məzmunu: Şamaxı дума qlavalarının elmsizliyi və mədəniyyətsizliyi haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 142.

36) YENƏ – Əxbari-Şamaxı.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara

mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalə üç hissədən ibarətdir. İki hissə göy karandaşla ixtisar edilmişdir. Məqalənin sonuncu səhifəsində həmin əxbarın «Əkinçi» qəzetində çapının xahiş məktub vardır.

Başlanır: Şamaxıda iyun ayının 25 nci günü...

Bitir:... təslim olmuşam.

Məzmunu: 1) Şamaxıda neft məsələsi, oradakı qanunsuzluqlar.

2) Fəqir kişinin göyçək arvad saxlamasının haram olması haqqında.

3) Mola ilə pristavın müsahibəsi.¹

Ölçüsü: 12,9x21 sm., həcmi: 2 vərəq, şifri: s.v. 142.

37) SEYİDOV MİRZƏ SEYFƏDDİN – Məqalə (Adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Bəzi cümlələr ixtisar edilmişdir.

Başlanır: Alihəzrət imperator...

Bitir:... Maldar şəxslərdən pul tələb etməyə.

Məzmunu: Köçərilik zamanı maldarların mülkədarlar tərəfindən istismar edilməsi və bu məsələ barədə maldarların qubernatora müraciəti.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 143.

38) SOLTANOV ƏLƏKBƏR BƏY – Zarafat haqqında.¹

Dərəçiçək, 16 avqust, 1875.

Avtoqraf.

¹ Сонунжу ики щисся иxtисар едилмишдир.

¹ Мягальянин ады гейд едилмядийи цццн щямин сярлювщя шярти гябул олунду.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin əvvəlində Həsən bəyə yazılmış bir səhifəlik məktub vardır. Bütün məktub məqalə haqqında olduğu üçün və məqalə ilə bir kağıza yazıldığı üçün ayrıca təsvir edilmədi.

Başlanır: Mətləbi-əsli Sizin səlamətliyinizdir...

Bitir:... Badi-baran miavərd baziçeyi-cəng.

Məzmunu: zarafat, həcvguluq və s. cəfəngiyatın tənqid və ifşası.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 77.

39) SOLTANOV (kapitan)²– Məktub.

Harada və nə vaxt yazıldığı qeyd edilməmişdir.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: «Əkinçi» qəzetəsinin əvvəlinci nömrəsində...

Bitir:... İn rəh ke, to mirəvi be Torkestan əst.

Məzmunu: Əhsənül-Qəvaidin «Əkinçi» qəzetində nəşr olunmuş baş çapmaq haqqında məqaləsinin tənqidi.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 78.

40) HAQVERDİYEV ABBAS BƏY QARABAĞI – Məktub.

Quba, 12 yanvar, 1876.

Avtoqraf. Azərbaycan dilində. Ağ, dama-dama vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Bu əlyazma ilə bərabər Həsən bəyə rus dilində göndərildiyi əsərin çap edilməsi xüsusunda bir vərəqlik məktub də vardır. Bəzi cümlələr qara qarandaşla ixtisar edilmişdir.

Başlanır: Bizim Quba şəhərində...

Bitir:... Mərifət təhsil etməyəcəkdirlər.

² Солтанов Мяммядяли бяддир.

¹ Ясярин ады гейд едилмямишдир.

Məzmunu: azərbaycanlı gənclərin geridə qalması və onların başqa millətlərlə müqayisəsi.

Ölçüsü: 21x26,5 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 37.

41) HADIÜL- MÜZİLLİN QARABAĞI – Dər
əşrafiyyati-insaniyyət.

H.1294 (1877).

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Həmin vərəqlərə «Qələdə olan əxbar» adlı yanqın haqqında bir xəbər və Seyid Əzimə cavab olaraq həcv vardır. Həcv 10 bənddən ibarətdir. Sonda, həmin əsərlərin «Əkinçi» qəzetində çap edilməsi Zərdabidən xahiş edilmişdir.

Başlanır: Əvvəla bəni novi bəşər üçün...

Bitir:... ola onda mənası düz gələr bagi-bəğast.

Məzmunu: dinin əhəmiyyətindən bəhs olunur.

Ölçüsü: 20x24,3 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 137.

42) HEYDƏRİ – elmi-əbdan və əqli-maaş hadisə sual
edənin cavabında.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtoqraf.

Ağ, saya vərəqlərə bənövşəyi mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Üzərində çoxlu təshihlər aparılmış və bəzi cümlələr ixtisar edilmişdir. Məqalə imzasız olsa da, xəttinə və məzmununa əsasən müəllifin Heydəri olduğu aydınlaşır.

Başlanır: Qazetunun 11- nci nömrəsində elmi-əbdan...

Bitir:... Öz yerində bəyan olunur.

Məzmunu: Bax sərlövhəyə.¹

Ölçüsü: 11x17,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

43) YENƏ – Yeni Xəbərlər.¹

¹ Сярлювщя шяртидир.

Petrovsk, 8 iyun (ili qeyd edilməmişdir).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Çıq-çıq mahalının ulu kəndindən...

Bitir:... Mühibbi- qəlbi Ələkbər

Məzmunu: Miçəqqis mahalının Zünduqlu kəndində yaşayan Əli bəy adlı birisi əhali arasında şayiələr yayaraq, hakimiyyət fikrinə düşür. Nəticədə əhali onun bu hiyləsini anlayır və ondan uzaqlaşır. O da, bir neçə adamı öldürdükdən sonra qaçır.

Ölçüsü: 13,8x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

44) YENƏ – Yeni xəbərlər.³

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, dama-dama vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: «Ruski mir» qəzetəsinin...

Bitir:... Əxbari xilaf hesab edər.

Məzmunu: «Russkiy mir» qəzetinin 247-ci nömrəsində nəşr olunan məlumatın - yəni İran-Rus sərhəddində-Astrabad ətrafında Məhşədi-müqəddəsə gedən zəvvarların və Hindistana gedən karvanın türkmənlər tərəfindən qarət edilməsi xəbərlərinin düz olmaması haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21,6 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

45) YENƏ – Yeni xəbərlər.²

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara

¹ Сярлювщя шяртидир.

³ Сярлювщя шяртидир.

² Сярлювщя шяртидир.

mürəkkəblə yazılmışdır. Əlyazma imzasız olsa da, xəttinə əsasən onun müəllifinin Heydəri olduğu aydınlaşır.

Başlanır: Bir neçə ay bundan sabiq...

Bitir:... Çinovniklərdən həbs edəcəklər vəssəlam.

Məzmunu: Petrovskunun hörmətli və bacarıqlı növbətçilərinin başqa bir poçtmeysterlə əvəz edilməsi və hospital rəisi köməkçisinin evinin çapılması haqqında.

Ölçüsü: 13,2x21,3 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

46) YENƏ – Keçən zəmənyə allah bərəkət versin.

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, damalı vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Hər köhənsal və çox ömr eyləmiş...

Bitir:.. Və zülmi-fahiş.

Məzmunu: mədəniyyətin keçən əsrə nisbətən inkişafından və xalqın tərəqqi üçün səy etməsindən bəhs olunur. Azərbaycanlılar elmə yiyələnməkdə xaricilərlə müqayisə edilir.

Ölçüsü: 21x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

47) YENƏ

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Dama-dama dəftər vərəqlərinə bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır. Bəzi cümlələr təshih edilmişdir. Məqalə imzasız olsa da, xəttindən onun müəllifinin Heydəri olduğu aydınlaşır. Birinci hissədə Abbas Vələdi-Cəfər adlı bir şəxsin hacı Məmməd Sadiq Gəncəyinin pulundan Hacı Haqverdi bəyə verib, qəbz almasını təsdiq edən fars dilində bir sənəd vardır. H.1294-cü il (m.1877) tarixli sənəd qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Bir şair bəndəni həcv edib...

Bitir:... Əgər insan zəhmət çəkməyə, axırda nə dostu,

bəlkə düşməyə möhtac olur.

Məzmunu: elm və mədəniyyətin rolundan bəhs edilir.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

48) YENƏ – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Bəzi cümlələrin üstündən qara karandaşla xətt çəkilib, ixtisar edilmişdir. Məqalənin sonunda onun ardı olacağı qeyd edilmişdir.

Başlanır: Badi-Kubəli molla elmi-əbdan...

Bitir:... öz adətlərilə çadırşəbə burundurlar.

Məzmunu: bakılı molla elmi-əbdan haqqındakı çıxışına cavab, Petrovsk və Temurxanşura şəhərləri haqqında coğrafi məlumat, həmin şəhərlərin adət və ənənələr haqqında bəzi qeydlər.

Ölçüsü: 13,5x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

49) YENƏ – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məzmunundan məqalənin əvvəldən naqis olduğu aydınlaşır.

Başlanır: Gövhəri...

Bitir:... Cəvabində yazmış oleydilər.

Məzmunu: Şeir- sənəti və saxta şairlərdən danışılır..

Ölçüsü: 13x20 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 140.

50) YENƏ – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalə iki

hissədən ibarətdir. Birinci hissənin bəzi cümlələri üzərindən xətt çəkilərək ixtisar edilmişdir.

Başlanır: Badi-kubəli molla elmi-əbdan bəhsindən...

Bitir:... ədəmi ittifaqdən xilas olaq.

Məzmunu: birinci hissədə bakılı mollanın elmi-əbdan haqqındakı çıxışına cavab ikinci hissədə isə «Əxtər» adlı İstanbul qəzetində olan bəzi xəbərlərdən danışılır.

Ölçüsü: 21x13 sm., həcmi: 6 vərəq, s.v. 140.

51) YENƏ – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin ardı olacağı haqqında müəllifin sonda qeydi vardır. Bəzi cümlələr qara karandaşla ixtisar edilmişdir. Bir vərəq ağ buraxılmışdır.

Başlanır:«Əkinçi» qəzetəsinin onbirinci nömrəsində...

Bitir:... Onlara böhtan olar. Bağı yazılacaq.

Məzmunu: «Əkinçi» qəzetində Əhsənül-Qəvaidin elmi-əbdan haqqındakı məqaləsinə, bakılı mollanın çadra məsələsi haqqındakı çıxışına və əqli-maəşə aid cavabdan ibarətdir.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 5+1 vərəq, s.v. 140.

52) HEYDƏRİ ƏLƏKBƏR – Son xəbərlər¹

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır:«Qafqaz» qəzetində Peterburq qəzetindən...

Bitir:... vermək insaniyyət rəsminin xilafı deyilmi?

1.Сярлювця шяртидир.

Məzmunu: «Qafqaz» qəzetinin Peterburq qəzetindən rəvayət edərək düzgün olmayan xəbərləri nəşr etməsi haqqında.

Ölçüsü: 13x21 sm., həcmi: 1+1 vərəq, s.v. 140.

53) HƏSƏN ƏLQƏDARİ – Vaqiəyi-faciyyəi –
Dağıstaniyyə.

H.1292 (m.1875).

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Vərəqlərin sonuncu səhifəsində «Əkinçi» qəzetinin təşəkkürnaməsi, bir qəzəl vardır. Qəzəli müəllif «Məmnun» gizli imzası ilə verilmişdir.

Başlanır: Həmin Rəcəb ayının 10- muncu yomində...

Bitir:... Ol xüsusdə həm ola məğfur.

Məzmunu: cənubi Dağıstanın Kürə nahiyəsində olan Tabasaran mahalındakı baş verən hadisələrdən (əsasən xırmanda olan yangından) bəhs edilir.

Ölçüsü: 13x22 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 133.

54) HƏSƏN ƏLQƏDARİ – Təbəsərani-cənubiyyədən
məktub.

28 dekabr, 1875.

Avtoqraf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Cənab Heydəri «Əkinçi» qəzetəsi vasitəsilə...

Bitir:... vəl mədarət beləmi olur?

Məzmunu: heydərinin din və tibb elmləri haqqındakı məqaləsinə cavab, Tabasaran əhalisi arasındakı narazılıq.

Ölçüsü: 21x26,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 133.

55) HƏSƏN ƏLQƏDARİ – Tətbiq-ül-ara beyne-
Əhsənül-qəvaid vəl şüəra.

Qasım kənd, 1876.

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məqalənin sonunda həmin şəxsin Həsən bəyə «Məxdumi-gerami, alişan, tuti zəban Həsən bəy» sərəlvhəli abunə işləri haqqında bir məktub vardır. Məqalənin sonunda «Yeni xəbərlər qismində» sərəlvhəsi ilə «Əkinçi»nin vəziyyəti haqqında məlumat vardır.

Başlanır: «Əkinçi» qəzetəsində Əhsənül-qəvaid ilə...

Bitir:... Vəssəlam məmnun Əlqədari.

Məzmunu: Əhsənül-Qəvaid ilə Şirvan şairləri arasında olan mübahisə haqqında.

Ölçüsü: 13x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 133.

56) HÜSEYNZADƏ ƏHMƏD AXUND –

(Şeyxülislam Zaqafqaz) – Məqalə. (adı qeyd edilməmişdir).

Tiflis, 1292 hicri (1875 miladi).

Avtograf.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Məktub şəklində Həsən bəyə müraciət yazılsa da, yazılış tərzinə və məzmununa əsasən məqalədir.

Başlanır: Cənab Heydərinin cavabında...

Bitir:... təfsilini fəhm edər vəssəlam.

Məzmunu: Heydərinin elmi-əbdan və elmi-ədyan haqqındakı məqaləsinə Məhəmməd peyğəmbərə əsaslanaraq cavabdan verilir.

Ölçüsü: 21,2x26,7 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 132.

57) ŞÜƏRAYİ-ƏRBƏYİYİ – ŞİRVAN (Dörd Şirvan şairi) – Məqalə (adı qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara

mürəkkəblə, ərəb əlifbası ilə yazılmışdır.

Başlanır: Beşiminci nömrədə əhsənül-qəvaidən...

Bitir:... Zinhari-dərvişan.

Məzmunu: Əhsənül-qəvaidin «Əkinçi» qəzetinin 7-ci nömrəsində çıxmış məqaləsinə cavab.

Ölçüsü: 20,7x26,2 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 146.

MÜXTƏLİF SƏNƏDLƏR

1) VƏRƏQƏ

«Müsəlman İttifaqı»nın idareyi-mərkəziyyə əzalarına, həm qeyrətpərvər millət xadimlərinə. Azərbaycanca çap. 18 iyun 1908.

Ölçüsü: 21,5x28 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 162.

2) VƏRƏQƏ

Məhəmməd Tahir İrani – mötəbər şəxslər.
Qəzetin rolundan və nəşr etdirdiyi bir qəzet
haqqında¹ Farsca, çap, 1 vərəq.
Ölçüsü: 19,7x29,8 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 153.

3) VİZİT VƏRƏQƏSİ

Rusja. Həsən bəyə aid.
Ölçüsü: 11x6 sm., həcmi: 1 ədəd, s.v. 117.

4) QANUN VƏ QAYDALAR

Tarixi qeyd edilməmişdir.
Azərbaycan və rus dillərində. Azərbaycan dilində olan
hissə ərəb əlifbası ilədir.

Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmış həmin
əlyazma üzərində qara qarandaşla təshihlər aparılmışdır.

Rus təhsili alan müsəlman uşaqlarına inayət
jəmiyyətinin qanun-qaydaları, fəaliyyəti, tərkibi, vəsaiti və
hesabatı haqqındadır.

Ölçüsü: 22,2x35,3 sm., həcmi: 4 vərəq, s.v. 163.

5) QƏBALƏ

Mart, 1873.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə,
ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Qəbaləyə 11 möhür basılmışdır.
Sənəd Səlim bəy¹ və Qasım bəy Rəhim bəy oğlanları
arasında atalarından qalan mülkün bölünməsi
haqqındadır.

¹ Гязетин ады гейд едилмямишдир.

¹ Сялим бәй Щ.Зярдәбинин атасыдыр.

Ölçüsü: 14,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 164.

6) QƏZET KƏSİYİ

1900.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqə yapışdırılmış həmin qəzet kəsiyi professor Konun «Науное обозрение» məcmuəsinin 1900-cü il 7,8 və 10-cu nömrələrində çap edilmiş «О чем говорит лес» adlı məqaləsindən ibarətdir. Vərəğin ağ qalmış hissəsində məqalə haqqında H.Zərdabinin avtoqraf qeydləri vardır.

Ölçüsü: 106x11 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 147.

7) QƏRAR

6 may, 1857.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmış 21264 nömrəli qərarın surətində bəzi sözlərin altından qara qarandaşla xətt çəkilmişdir.

General-leytenant knyaz Behbudovun raportuna əsasən Məlikov Səfərali bəyin dövlət işinə təyin edilməsi haqqında.

Ölçüsü: 22x34,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 161.

8) ƏMR

21 oktyabr, 1826.

Fars və rus dillərində. Rus dilində olan hissə əmrin qısa məzmunundan ibarətdir. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Həmin sənəd qoşun dəstəsi üçün təcili surətdə çörək göndərilməsi haqqında general Paskeviç tərəfindən Rəhim bəyə göndərilmişdir.

Ölçüsü: 20x31 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 156.

9) ƏMR

Şamaxı, 27 mart, 1832.

Rus və Azərbaycan dillərində. Azərbaycanca olan hissə ərəb əlifbası ilədir. Göy vərəqə qara mürəkkəblə yazılan və Şirvan komendant idarəsinin (Şirvanskoe komendantskoe

upravlenie) möhrü basılmışdır. Xəlil bəyə göndərilmiş 299 nömrəli bu əmr Zərdabda yaşayan gəlmə ailələrə toxunulmaması haqqındadır.

Ölçüsü: 16,5x22 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 157.

10) ƏMR

Şamaxı, 2 may, 1834.

Rus və Azərbaycan dillərində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Azərbaycanca olan hissə qara mürəkkəblədir. Əmrə iki möhür basılmışdır. İmza aydın deyil. 545 nömrəli bu əmr Rüstəm bəy və Xələf bəyin adamlarından vergi alınması haqqındadır.

Ölçüsü: 16,5x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 158.

11) ƏMR VƏ MƏKTUB.

1855.

Rus və Azərbaycan dillərində. Azərbaycanca ərəb

əlifbası ilə yazılmışdır. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə yazılmış həmin sənəddə zərdablilər ilə miskərlilər arasında sərhəd təyin edilməsi işi Ələkbər bəyə tapşırılır.

Ölçüsü: 17,5x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 159.

12) QAVQAZ SENZURA KOMİTƏSİNİN İŞİ.

Tiflis, iyul-oktyabr 1873.

Rus dilində. Ağ, saya vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılan həmin işin iyul ayının 15-dən başlanıb 17 oktyabrda tamamlandığı aydınlaşır. İş Zaqafqaz müftisinin Qafqaz senzura komitəsinə xaricdən «Bax-namə» adlı kitabın gətirilib satılmasını xəbər verməsindən, komitənin müxtəlif yerlərlə yazışib, təhqiqatını əks etdirən sənədlərdən, nəhayət, müftiyə senzura komitəsinin cavabından ibarətdir.

Baş arxivistin sonuncu vərəqdəki qeydindən məlum olur ki, iş Tiflis arxivindən götürülmüşdür.

Ölçüsü: 35x21,5 sm., həcmi: 6+4 vərəq, s.v. 155.

13) ƏHMƏDOV MİRZƏ ƏLƏKBƏR – Məktub Hənifə xanıma.

12 fevral, 1912.

Azərbaycan dilində. Ağ, saya kağıza, ərəb əlifbası ilə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Bakı şəhərinin əvvəlinci ünas məktəbinü...

Bitir:... Məlum edəsiz bağı vəssəlam.

Məzmunu: Bakı ünas məktəbində qızlar arasında olan narazılıq haqqında.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 152.

14) TAHİROV – Məktub Hənifə xanıma.

29 dekabr, 1907-ci il.

Rus dilində morze əlifbası ilə teleqram blankına qara karandaşla yazılmışdır.

Morze əlifbası ilə yazıldığına görə məzmunu və

«Başlanır», «Bitir»i qeyd edilmədi.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 153.

15) TREQULOVA L.A – Məktub – Naməlum şəxsə.

Vladıqafqaz, 15 iyul, 1902.

Rus dilində. Ağ, cizgili vərəqlərə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Məktub ərizə məzmunundadır.

Başlanır: Osvedomivşisğ iz qazeti...

Bitir: ... vakantnoe mesto.

Məzmunu: qızı Fatma Trequlovanın müəllimlik vəzifəsinə qəbul edilməsini xahiş edir.

Ölçüsü: 13,5x21 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 83.

16) Məktub – (müəllifi və kimə göndərildiyi qeyd edilməmişdir).

Tarixi qeyd edilməmişdir.

Fars dilində. Göy rəngli, damalı dəftər vərəqlərinə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Əvvəldən naqisdir. Məzmununa əsasən məktubun Əhsənül-Qəvaidə yazıldığı ehtimal edilir.

Başlanır: Hədyanat və müzəxxirəfat...

Bitir:... və həm yoməl-giyamət fil—əzab.

Məzmunu: İslam dininə istinad edilərək baş çapmaq adəti müdafiə edilir.

Məzmunu: İslam dini qayda-qanunlarına əsasən baş çapmaq adətini müdafiə edir.

Ölçüsü: 18x21,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 83.

17) RƏSM

Həsən bəyin dəfn mərasimini əks etdirən mənzərə. «Dəbistan» məcmuəsinin əlavəsindən.

Ölçüsü: 27x18,5 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 129.

18) TELEQRAM

Troitskoorenburq, 17 dekabr, 1907.

Rus dilində. Teleqram blankına qara karandaşla

yazılmışdır.

Başlanır: Seyças tolgko...

Bitir: ... təcəloe ispitanie.

Məzmunu: Həsən bəyin vəfatı münasibətilə Əhmədovun başsağlığı.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

19) TELEQRAM

Sterlitamaka, dekabr, 1907.

Rus dilində, çap. Teleqramın tarixi qara karandaşla qeyd edilib. Teleqram Peterburqa göndərilmişdir.

Başlanır: Peredayte...

Bitir: ... tısəça narodov.

Ölçüsü: 23x27 sm., həcmi: 1 vərəq, s.v. 104.

20) TƏRİFNAMƏ

Şamaxı, 2 yanvar, 1856.

Rus dilində, çap. Əl ilə yazılmış hissə qara mürəkkəblədir. Şamaxı dördillik məktəbində əla oxuduğuna görə H.Zərdabiyə verilmiş tərifnamədir.

Ölçüsü: 43,7x35,1 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 107.

21) ŞƏHADƏTNAMƏ

Şamaxı, iyul, 1856.

Rus və Azərbaycan dillərində. Azərbaycan dilində yazılmış hissə ərəb əlifbası ilədir. Ağ, saya vərəqə qara mürəkkəblə yazılmışdır.

Başlanır: Bizlər zeyldə mərqum olan...

Bitir: ... iöle dnə 1856 qoda.

Məzmunu: Şamaxı bəyləri tərəfindən Səfərəli bəy Məlikovun xan və bəy nəslindən olmasını təsdiq etmələri haqqında.

Ölçüsü: 21,8x35,5 sm., həcmi: 2 vərəq, s.v. 160.

Mündəricat

Həsən bəy Zərdabinin arxivi
H.Zərdabinin tərcümeyi-halları
H.Zərdabinin əsərləri
H.Zərdabinin müxtəlif şəxslərlə məktubları
H.Zərdabiyə göndərilmiş məktublar
H.Zərdabinin şəxsiyyətinə aid sənədlər
H.Zərdabinin vəfatı münasibətilə
Hənifə xanıma göndərilən teleqramm və məktublar
«Əkinçi» qəzetinə yazılmış məktub və məqalələr
Müxtəlif sənədlər

Təsvirdə gedən şəxsin adları

85

Abbas bəy Qarabağı – 70.
 Abbas Vələdi Zəfər – 93.
 Abdinov Mirzə Kazım – 15.
 Abdulla oğlu Əli Mədəd – 15.
 Abrahəl – 70.
 Ağazadə Fərhad Şərqli – 10.
 Ağayev – 56.
 Ağayev F. – 15.
 Adıgözəlov Əsgər Gorani – 16-19,71-73.
 Amadzi – 64.
 Axundov Mirzə Fətəli – 14,19,73.
 Bakixanov Abdulla Ağa – 20.
 Behbudov (İnyaz) – 101.
 B.T. – 74.
 Vəzirov Nəjəf bəy – 21,74-77.
 Vəzirov Nəjəfqulu – 33.
 Vəliyev Məmmədəli bəy – 21,77,82.
 Qaziyev Molla Məmməd – 78.
 Qasım bəy Rəhim bəy oğlu – 100.
 Qutqaşinski Əli bəy – 21,38,39.
 Cdel – 23.
 Zərdabi Həsən bəy – 10,15,16,21,29-32,36-
 39,41,43,45,46,48,53,54,57-
 71,73,74,76,79,83,88,89,90,97-
 100,104,105.
 Əbdülqəni Əbdüljabbar oğlu – 23.
 Lazareva – 32.
 Yeqanbəyov Zeynal bəy – 30.
 Keldiş – 43.
 Kəriağayev – 33.
 Kon (professor) – 100.
 Gülməmmədov A. – 33.
 Mehdi – 34.
 Mehmandarzadə Abdulla – 80.

Mehmandarov Abdulla – 34.
Məqsud – 35.
Məlikov Səfərəli bəy – 101,106.
Məhəmməd Əfəndi Balakənli – 35.
Mərdan – 65.
Mənbus Dərbəndi – 80,81.
Məhəmməd (peyğəmbər) – 98.
Məhəmmədəli – 80.
Məhəmmədəli isna Əşəri Səlyani – 82.
Məhəmməd Tahir İrani – 99.
Mirzə Əsədulla xan – 48.
Mirzə Kazım – 21,82.
Mirzə Məsum – 83.
Mir Əzimov – 36.
Mişa – 36.
Mola Məhəmməd ibn Qazı Xəlil Əfşar – 37.
Morod Danil Konstantinoviç – 37.
Moskviç – 38,39.
Muxtarov – 85.
Nəzirzadə İsmayıl – 39.
N.N. – 69.
Novruzov Əliqulu – 40.
Noqraçov Əbülfəttəğ – 40.
Taskeviç (koperal) – 101.
Təlvəndovlar – 66.
Pəri – 29.
Rəhim bəy – 101.
Rüstəm bəy – 102.
Rüstəmbəyov Məhəmməd bəy – 41.
Sadıqbəyov Xəlil bəy – 84-87.
Seyid Əzim Şirvani – 41,42.
Seyidov Mirzə Seyfəddin – 88.
Seyid Müstəllib – 24.
Səlim bəy Rəhim bəy oğlu – 100.
Səfərəliyev – 10.

Səfərəli M. – 42.
Sink Əsr – 43.
Sultanov (kapitan) – 79, 89.
Sultanov Ələkbər bəy – 43,88.
Sultanov Məmmədəli bəy – 44.
Tahirov – 103.
Tahirov Yəhya bəy – 44.
Terequlova Aişə – 69.
Terequlova L.A. – 104.
Terequlova Fatma – 104.
Topçibaşev – 105.
Tuqayev – 66.
Tuqayev (Axund) – 105.
Urusbayev İbrahim – 67.
Ünsizadə Səid – 46.
Fət-xanov A. – 46.
Xanlarov – 46.
Xan Lənkəranski – 52.
Xələf bəy – 102.
Xəlil bəy – 102.
Xoyski İskəndərhan – 47.
Haqverdiyev Abbas – 47.
Haqverdiyev abbas bəy Qarabaği – 89.
Hadimül-qəvaid (kapitan Sultanov) – 82.
Hadiül-Müzillin Qarabaği – 90.
Hacı məmməd Sadıq Gənjəyi – 93.
Heydəri – 90,91-95,97,98.
Heydəri Ələkbər – 48,95.
Həqqi – 69.
Həmid – 67.
Hənifə xanım – 29.
Həsənəlqədari – 48,49,96,97.
Hüseynzadə əhməd Axund – 98.
Şapayevlər – 67.
Şamil – 67.

Şamil – 91.
Şaxtaxtinski İsay Sultan – 49.
Şahmazov Musabəy – 50.
Şahmalıyev Əbdürrəhman – 50.

Təsvirdə gedən yer adları

Astrabad – 91.
Axalqala (?) – 66.
Balıx – göl kənarı – 35.
Bakı – 12,14,16,43,56,59,61,67.
Vaqarşapat kəndi (Yerevan quberniyası) – 32,79.
Vyusburq – 46,47,53-55.
Qazan – 69.
Qarabağ – 30.
Qasım kəndi – 48,97.
Quba – 20,44,47,70,74,89.
Dağkəsəmən – 45.
Dağıstan – 91.
Dərbənd – 67.
Dərəçiçək – 88.
Əzudi Əbu Saleh – 78.
Zakatala – 35.
Zəncan – 78.
İran – 79.
Yelisovetpol – 15,38,39,52.
Yerevan – 21,43,50,77,82.
Kərbəla – 78.
Kolniçye stansiyası – 36.
Kürə nahiyəsi – 40.
Göyçay – 39,68.
Görur kəndi – 30.
Leycix – 56.
Mətədi-müqəddəs – 91.
Miçəqqis mahalı, Zünduqlu kəndi – 91.

Moskva – 16-18,21,24-27,52,54,58,71.
Novo-Aleksandriya – 26,27,55.
Peterburq – 16,17,31,48,53,65,66,96,105.
Petrovski – 93.
Stavropol – 33,44,67.
Siterlitamaka (?) – 105.
Teymurxaşora – 23,93.
Təbəran – 49.
Təbəristan – 97.
Tiflis – 19,37,48,49,58-64,69,102,103.
Troitskoorenburq – 105.
Ufa – 66.
Xasavyurt – 64.
Xarkov – 64.
Hindistan – 91.
Şamaxı – 28,29,41,42,68,84,85,87,101,102,105,106.
Mirvan – 97.
Cavad şəhəri – 33.
Cənubi Dağıstan, kurə nahiyəsi, Təbəristan mahalı –
96.